

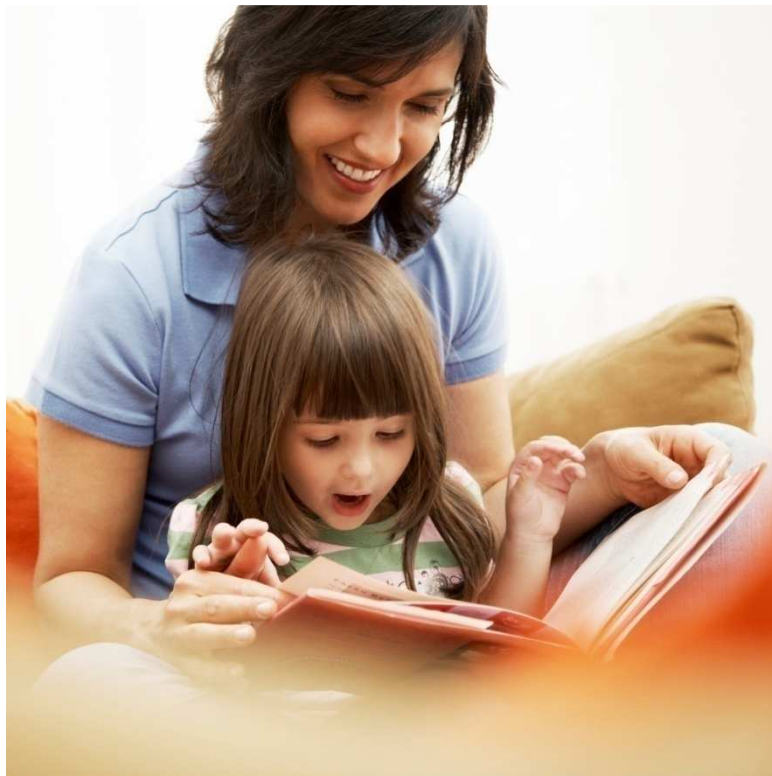

Vinje kommune

SPRÅKPLAN FOR VINJE KOMMUNE

Barnehagar og skular

Revidert januar 2015

INNHALDSLISTE

Innleiing: Målet med planen	s. 4
------------------------------------	------

DEL 1. GRUNNLAG FOR PLANEN	s. 4
-----------------------------------	------

1A Forankring

• Opplæringslova	s. 4
• Rammeplan for barnehagar	s. 4
• Kunnskapsløftet	s. 5
• Stortingsmelding 30	s. 5

1B Ressurs- og læringsmessige faktorar

• Statens tiltaksplan "Gi rom for lesing"	s. 6
• Oppdrag: Bibliotek	s. 6
• Læringsmiljøet	s. 6
• Læringsmiljøet i barnehagen	s. 7
• Styrars/rektors ansvar	s. 7
• I Vinje er det ønskeleg at styrar	s. 7
• I Vinje er det ønskeleg at rektor	s. 8
• Foreldresamarbeid	s. 8

DEL 2. PRAKTISKE HANDLINGSPLANAR	s. 9
---	------

• Innleiing: Kva er lesing og skriving?	s. 9
• Mål og tiltak i barnehagane	s. 9
• Arbeidsmål og tiltak 1-2 åringen	s. 12
• Arbeidsmål og tiltak 2-3 åringen	s. 13
• Arbeidsmål og tiltak 3-4 åringen	s. 14
• Arbeidsmål og tiltak 4-5 åringen	s. 15
• Arbeid med fleirspråklege barn i barnehagen	s. 16
• Foreldresamarbeid	s. 17
• Kartlegging i barnehagen	s. 18
• Mål og tiltak for 1. trinn	s. 19
• Mål og tiltak for 2. trinn	s. 20
• Mål og tiltak for 3. og 4. trinn	s. 22
• Mål og tiltak for 5. – 7. trinn	s. 25
• Mål og tiltak for 8. – 10. trinn/ungdomstrinnet	s. 28
• Plan for kartlegging frå barnehage til 10. trinn	s. 30
• Tiltak for elevar som skårar under kritisk grense	s. 32
• Tilvising for vidare utgreiing av alvorlege lese- og skrivevanskar/rutinar for samarbeid mellom skular og PPT	s. 35

DEL 3. VEDLEGG

• 1. Medvindsfaktorar/Nielsen	s. 37
• 2. Plan for samarbeid heim/skole	s. 38
Generell informasjon om lesing og skriving på	

foreldremøte i småskulen	s. 38
o 1. trinn	s. 39
o 2. trinn	s. 40
o 3. trinn	s. 41
o 4. – 7. trinn	s. 42
• 3. Leseutviklingsmodell	s. 43
• 4. Eksempel på språkleiker	s. 44
• 5. Tidsplan for språktreningsprogram/1. trinn	s. 46
• 6. Hugseliste for lesing	s. 47
• 7. Læringsstrategiar	s. 48
• 8. Leselogg 1	s. 49
• 9. Leselogg 2	s. 50
• 10. Særtrekk ved elevar som kan gje mistanke om lese- og skrivevanskar – lesing, skriving, generell åtferd	s. 51

REFERANSAR/LITTERATURLISTE / MATERIELL	s. 53
---	-------

INNLEIING

Målet med planen

Dei siste åra har det på nasjonalt nivå vore mykje merksemd rundt lesedugleiken til norske elevar.

Internasjonale og nasjonale leseundersøkingar (PISA og PIRLS) har klart vist at norske elevar har dårlegare resultat enn elevar i land det er naturleg å samanlikne seg med.

Resultata frå PISA- undersøkinga viser også at norske 15-åringar er blant elevane som har minst positiv haldning til leseaktivitetar i blant alle dei deltakande landa.

Senter for leseforskning i Stavanger gjennomfører nasjonale kartleggingsprøver på ulike trinn i grunnskulen. Desse prøvene har til no avdekt at ein stor del av elevane skårar nær og under det ein vurderer som kritisk grense.

På landsbasis satsar ein difor no på lesemotivasjon hjå elevane og solid nivåheving av lese- og skrive-dugleiken.

Erfaring viser at ein konkret, systematisk plan på kommune-, barnehage- og skulenivå er eit godt grunnlag for å lukkast i slikt arbeid.

Avgjerande faktorar på kommunalt nivå er bl.a. øyremerkete ressursar til språkopplæring, leserettleiarfunksjon, kompetanseplan, felles kommunal informasjon til foreldre, og at feltet er pålagt satsing på alle nivå i barnehage og skule.

Oppbygging av planen

Språkplan for Vinje kommune er bygd opp i tre deler:

Del 1: Grunnlaget for handlingsplanen

Del 2: Praktiske handlingsplanar

Del 3: Vedlegg

DEL 1. GRUNNLAG FOR PLANEN

A. Forankring

Opplæringslova § 1.2

Opplæringa skal tilpassast evner og føresetnader til den enkelte. Det tyder at dei elevane som strevar med å få funksjonell dugleik i lesing og skriving har rett til å få tilpassa hjelpetiltak.

Rammeplanen for barnehagar – kap. 3.1 Kommunikasjon, språk og tekst

Tidleg og god språkstimulering er ein viktig del av innhaldet i barnehagens. Kommunikasjon går føre seg i eit vekselspel mellom å motta og tolke ein bodskap, og å sjølv vera sendar av ein bodskap. Både den nonverbale og den verbale kommunikasjonen er viktig for å utvikle eit godt munnleg språk. Å få varierte og rike erfaringar er avgjerande for å forstå omgrep. Å samtale om opplevingar, tankar og kjensler er nødvendig for utvikling av eit rikt språk. Tekst omfattar både skriftlege og munnlege forteljingar, poesi, dikt, rim, regler og songar. Viktige sider ved kulturoverføringa er knytt til kommunikasjon, språk og tekst.

Gjennom arbeid med kommunikasjon, språk og tekst skal barnehagen hjelpe til slik at barna:

- lyttar, observerer og gjev respons i gjensidig samhandling med barn og vaksne
- vidareutviklar omgrepsforståinga og brukar eit variert ordforråd
- brukar språket sitt for å uttrykke kjensler, ynskje og erfaringar, til å løyse konflikhtar og å skapa positive relasjonar i lek og anna samvær
- får eit positivt forhold til tekst og bilete som kjelde til estetiske opplevingar og kunnskap, samtaler, og som inspirasjon i fabulering og nyskaping

- lyttar til lydar og rytme i språket og blir fortrulege med symbol som talsiffer og bokstavar
- blir kjende med bøker, songar, bilete, media m.m.

Kunnskapsløftet

Den nye læreplanen beskriv norskfaget som eit sentralt fag for kulturforståing, kommunikasjon, danning og identitetsutvikling. Gjennom aktiv bruk av språket i arbeid med egne tekster og i møte med andre, innlemmast barn og unge i kultur og samfunnsliv.

Norskfaget opnar ein arena der elevane får høve til å finne si eiga stemme, ytre seg, bli høyrte og får svar. Slik representerer faget ein demokratisk offentlegheit som rustar til deltaking i samfunnsliv og arbeidsliv, som det blir uttrykt i Kunnskapsløftet.

Eit hovudmål for opplæringa i norsk gjennom det 13-årige løpet er språkleg sjølvtrillit og tryggleik i eigen kultur som grunnlag for utvikling av identitet, respekt for andre kulturar, aktiv samfunnsdeltaking og livslang læring.

St.meld. 30 Kultur for læring (2003-2004)

I følgje den nye stortingsmeldinga skal skulen fokusere på desse *grunnleggjande dugleikane*: Å kunne uttrykke seg munnlig og skriftleg, kunne lesa og rekne og å kunne bruke digitale verktøy.

For å sikre ei kontinuerleg utvikling av dei grunnleggjande dugleikane til elevane gjennom heile opplæringsløpet, må disse dugleikane integrerast i læreplanane for alle fag på ulike nivå. Det vil seia at faglærarane også må vera norsklærarar når dei skal hjelpe elevane sine til å forstå teksta i t.d. RLE eller naturfagboka.

Vidare foreslår departementet at begynnaropplæringa i lesing og skriving startar på 1. trinn.

B. Ressurs- og læringsmessige faktorar

Statens tiltaksplan: "Gi rom for lesing!"

Planen skisserar strategiar for stimulering av lese lyst og leseferdigheit 2003-2007.

Oppdrag: bibliotek!

"Gi rom for lesing" - prosjekt for 6. og 9. trinn.

- Desse bøkene er pakka i bokkasser som blir oppbevarte på biblioteket i Åmot. Bøkene har variert innhald, og dei fleste finn du ikkje på skulebiblioteket. Det er også mange lydbøker.

Legg dette prosjektet inn i planen for 6. og 9.trinn- og hent bokkassa når tida nærmar seg oppstart.

Læringsmiljøet

Eit godt læringsmiljø for lese- og skriveopplæring er basert på gode rammefaktorar med føremålsteneleg organisering av ressursar.

Det må vera nok lesestoff av ulik vanskegrad i rommet der læring føregår – i tillegg til at skulebiblioteket har eit godt utval av skjønn- og faglitteratur.

Lærarane må bruke varierte metodar for å tilpasse undervisninga til dei ulike føresetnader, evner og læringsstrategiar til elevane, og generelt ha god kompetanse på fagfeltet.

Undervisninga må veksle mellom gruppe-, smågruppe- og par - aktivitetar.

Som i alle andre samanhengar er tryggleik, godt samspel og god dialog vesentleg for å greie tileigne seg kunnskap.

Det er også svært viktig at læraren har godt innsyn i kvar den enkelte eleven står faglege og sosialt. Med eit slikt utgangspunkt kan læraren på best mogleg måte hjelpe eleven til å ta bevisst del i sin eigen læringssituasjon, og vera i aktiv samhandling og dialog med lærar og medelevar.

I denne samanhengen kan det også vera naturleg å setje søkjelys på kvaliteten på lesebøkene til elevane. I Danmark sette dei i 1999 i verk ei stor lesebokundersøking som vurderte kva ulike leseboksystem hadde å seia for barns leseutvikling. På bakgrunn av denne forskinga sette Jørgen Chr. Nielsen opp medvinds- og motvindsfaktorar for å beskrive kva rolle verdien av moglege variablar kunne ha å seia for kvaliteten på leseundervisninga.

Vedlegg 1: Medvindsfaktorene til Jørgen Chr. Nielsen (2001), s. 36

Læringsmiljøet i barnehagen.

Småbarnsalderen er den grunnleggjande perioden for utvikling av språk.

Samhandling gjennom kroppsspråk og leik med lydar er ein vesentleg del av det vesle barnets måte å nærme seg andre menneske på. At vaksne oppfattar og bekreftar barns uttrykk og samtidig set ord på deira inntrykk og opplevingar, er avgjerande for vidare utvikling av talespråket.

Barnehagen må sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringar med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som reiskap for tenking og som uttrykk for eigne tankar og kjensler.

Alle barn må få eit rikt og variert språkmiljø i barnehagen. Nokre barn har sein språkutvikling eller andre språkproblem. Dei må få tidleg og god hjelp.

Felles opplevingar og aktivitetar gjev unik moglegheit for kommunikasjon mellom barn. I leik brukar barn ofte variert og komplisert tale. Det er då viktig at dei vaksne er i nærleiken og trer støttande til, slik at barna forstår kvarandre og får til god samhandling. Dette, saman med god veksling mellom bruk av kropp, rørsle og ord, er ei god støtte for utvikling av talespråket.

Barna må ha god tilgang til bøkar, rim, regler, songar og poesi. Høgtlesing må vere ein del av kvardagen i barnehagen, samstundes som vaksne også må leggje til rette for, og skape tid og rom for bruk av nonverbalt og verbalt språk i kvardagsaktivitetar, leik og i meir tilrettelagde situasjonar.

Styrars/rektors ansvar

Styrar/rektor har det overordna pedagogiske og administrative ansvaret for opplæringa, og skal sørge for at ho blir gjennomført etter gjeldande rammeplan/undervisningsplan.

Ho/han må arbeide bevisst for å rekruttere pedagogar med god kompetanse i normal språkutvikling og begynnaropplæring, og generelt sørge for kompetanseheving og vidareutvikling i personalet – med utgangspunkt i at alle pedagogar også er norsklærarar.

Til styrars/rektors oppgåver høyrer det også med å halde seg godt orientert om ulike læremiddel.

Med grunnlag i den økonomiske evne til eininga må ho/han sørge for å skaffe nødvendig, tilpassa materiell. Dette omfattar også digitale hjelpemiddel med pedagogisk programvare. Skule-/folkebiblioteket må spela ei sentral rolle i læringsmiljø på kvar enkelte skule. Rektor må sjå til at standarden på skulebiblioteket er på eit slikt nivå at det kan dekkje denne rolla.

I Vinje er det ønskeleg at styrar:

- legg teoretisk og praktisk til rette for best mogleg arbeid med barnas språkutvikling
- legg vekt på opplæring av nytilsette medarbeidarar. Dette gjelder spesielt ufaglærde medarbeidarar
- sørger for at barnehagen har eit godt utval av bøker og anna materiell som fremjar barnas språkutvikling
- arbeider for eit generelt språkstimulerande miljø for alle barn, med allsidig bruk av språk til samtale, leik, lytting, rim, song, rytme og fabulering
- let barna møte symbol som bokstavar og tal i daglege samanhengar
- støttar barnas initiativ når det gjeld å lesa, leikeskrive, diktere tekst, sortere og telje
- legg inn årleg "leseveke" i barnehagens årsplan i veke 17, i tilknytning til "Verdens bokdag" 23. april
- ser til at kommunens språkplan er eit verktøy i aktiv bruk

I Vinje er det ønskeleg at rektor:

- set av minimum 3 lærartimar i veka som fleksibel styrkingsressurs til lese- og skriveopplæringa på 1.- og 2. trinn
Første del av skuleåret brukar ein denne ressursen til 2.trinn, medan den i løpet av skuleåret blir overført til 1.trinn
- set av minimum 3 veketimar til stilling som koordinator for tilpassa opplæring på dei største skulane. Til denne stillinga høyrer naturleg medansvar for kartlegging og oversikt over leseutvikling på dei ulike trinna, rettleiing av medarbeidarar og samarbeid med skuleleiinga og PPT
- ser til at kommunens plan for kartlegging blir følgd. Rektor må delta i vurdering av resultat på dei ulike trinna og sørge for god ressursstyring ut frå dette grunnlaget
- legg inn årleg lesekampanje i skulens årsplan/veke 17 i tilknytning til "Verdens bokdag" 23. april. Dette gjeld for alle trinn
- ser til at "Språkplan for Vinje kommunen" er eit verktøy i aktiv bruk.

Foreldresamarbeid

Barnehagen og skulen er avhengige av eit godt samarbeid med foreldra for å lukkast med å gje alle barn ei best mogleg opplæring og oppfølging av lese- og skriveutviklinga.

Barnehagar og skular har eit særleg ansvar for å etablere gode samarbeidsrutiner med foreldre som har minoritetsspråkleg bakgrunn.

Vedlegg 2: Plan for foreldresamarbeid, s. 37

DEL 2. PRAKTISKE HANDLINGSPLANAR

INNLEIING

Kva er lesing og skriving?

Å lære elevar lesekunsten er skulens viktigaste oppgåve i skulen. Å vera flink til å lesa opnar vegen inn til vår kultur, til litteraturens verden og til kunnskap på ulike fagfelt. Gode lesedugleik gjev den enkelte meir å velje mellom når spørsmålet om yrkesval melder seg.

Ein reint teknisk definisjon på lesing = *motivasjon x avkoding x forståing*.

Lesekompetanse omfattar evna *avkoding*. Det vil seia at dei enkelte bokstavane blir omsette til lydar, stavingar og heile ord, og at orda igjen må gje *meaning og forståing*.

Barn utan spesifikke språklege vanskar vil ofte klare den tekniske sida av lesing ganske greitt med god opplæring. Det er ofte den meiningsberande komponenten av lesing som fører til vanskar for barn med eit lite ordtilfang og for barn med evner under gjennomsnittet.

Barn utan spesifikke sensoriske eller språklege vanskar som kjem frå heimar med god språkleg stimulering, vil ha betre føresetnader for å meistre både avkoding og forståing.

Lesing og skriving byggjer på daglegtale. Den gryande forståinga av kva ord, bokstavar og lydar er, kan forsterkast med leikeskriving. Eksperimentering med skriving kan gi barna behov for å vita korleis dei skal teikne/skrive dei ulike lydane og bokstavane deira.

Når barn tek til å skrive, seier dei ordet og høyrer samtidig lydane i ordet. Dette gjev den første forståinga av at kvar lyd har eit teikn.

Den same forståinga treng dei for å lære å lesa. Lese- og skriveopplæringa må gå parallelt, slik at utvikling på det eine området forsterkar og utvidar det andre.

Det er ikkje like naturleg å lesa og skrive som å snakke. Leseinnlæringa hjå barn kan ein best beskrive som ei trinnvis utvikling der ny kunnskap må erobrast før utviklinga kan gå vidare til neste trinn.

Lese- og skriveutviklinga følgjer i hovudsak disse trinna:

Trinn 1: Symbollesar

Representert ved logo -lesing, dvs. visuell gjenkjenning av karakteristiske utformingar.

Trinn 2: Begynnarlesar

Etablering av avkoding. Oppbygging av fonologisk analyse(lydar) og syntese. Begynnande ordlesing.

Trinn 3: Overgangslesar

Begynnande automatisering av punkta over. Ordlesing, setningslesing og lesing av enkle tekster.

Trinn 4: Innhaldslesar

Les ulike tekster for å lære og oppleve m.m.

Skrivinga følgjer også desse trinna. Lesing og skriving forsterkar og utfyller kvarandre heile vegen.

Vedlegg 3: Leseutviklingsmodell /Spear -Swerling og Sternberg, 1994, s. 42

MÅL OG TILTAK I BARNEHAGEN

Mål for planen: Å oppdage avvik frå forventa utvikling tidleg.

Innleiing:

Denne planen er laga for alle barnehagane i Vinje, og skal vera eit verktøy for språkleg tilrettelegging. Planen er meint som eit hjelpemiddel i planlegging, justering og eigenvurdering av språkarbeidet i kvar enkelt barnehage. Han er direkte knytt til TRAS gjennom planen sine arbeidsmål for dei ulike aldersgruppene, og kan difor nyttast som eit utgangspunkt for kontinuerleg vurdering av barna sin språkkompetanse.

Alle mål og daglege tiltak er bindande. Det vil seie at desse skal gjennomførast, medan andre tiltak som er lista opp er meint som forslag til metodar ein kan bruke. Det vil seie at det er ope for lokale variasjonar når det gjeld innhaldet, til dømes kva for språkleikar, rim og regler ein vil nytte.

Nytt i revidert plan er ein eigen bolk for 1-2 åringen. Dette er tatt med for å understreke kor viktig tidleg innsats er for god språkutvikling.

Planen er utarbeidd med mål om å motivere til vedlikehald av eit godt språkmiljø for små og store i barnehagane. Ved å til dømes ha heile eller aktuelle delar av planen tilgjengeleg og synleg ute på avdelingane, er tanken at ein kan nytte han som eit konkret arbeidsverktøy i det daglege språkarbeidet.

Mål

- Barna skal oppleve eit variert og allsidig språkmiljø, og få erfaringar med både skriftleg og munnleg språk
- Personalet skal leggje til rette for eit stimulerande språkmiljø og vera seg bevisst si rolle som språklege førebilete (med dette meiner ein korleis ein lyttar, gjev konstruktiv respons og brukar kroppsspråk, talespråk og tekst)
- Personalet skal prioritere eigenvurdering og kollegarettleing for å sikre eit godt språkmiljø i barnehagen

For å nå desse måla må tilsette i barnehagen:

- ha eit nært samarbeid med foreldre, logoped, spesialpedagog, PPT, helsestasjon og skule (sjå eigen plan for samarbeidet under.)
- vera gode språkmodellar i det daglege
- syne glede og engasjement for språk og språkaktivitetar
- jobbe for å systematisere språkarbeidet i barnehagen
- kvar dag leggje til rette for høgtlesing/dialoglesing, direkte sanseerfaringar med ord, song, rim/regler og samtaler kring felles opplevingar
- kontinuerleg vurdere og reflektere over kva som er eit godt språkmiljø på dei ulike avdelingane/aldersstega ein jobbar med

I tillegg syte for

- at det finst eit godt utval av nynorske bøker og formidle lokal litteratur
- å markere "Verdens bokdag" 23. april med ei leseveke/ fokus på språk/ tekst

Samarbeid med andre instansar:

Tiltak	Ansvar	Når/kor ofte:
Samarbeidsmøte mellom barnehagen og ansvarleg helsesyster	Barnehagen Styrar	Sjå eigen møteplan.
Samarbeid mellom barnehagen, PPT og logoped i FSB møte	Barnehagen Styrar	Sjå eigen møteplan.
Samarbeid mellom barnehagen og dei føresette.	Barnehagen Pedagogisk leiar	Ein gong i halv året og elles etter behov.
Samarbeid mellom barnehage og skule.		Sjå eigen plan for overgang barnehage/skule.

Arbeidsmåtar og tiltak.

1-2 åringen:

1-åringen er blitt ein aktiv samtalepartner, men kommuniserar gjerne vel så mykje med kroppsspråket som med talespråket. Det er store skilnadar på når barn seier sitt fyrste ord, og i kor raskt tempo dei tileignar seg eit ordforråd. Eit fellestrekk er likevel at 1-2 åringen forstår langt fleire ord enn han klarar å produsere. Barn i 1-2 års alderen forenkla språket, og det blir dei vaksne si oppgåve å utvide det. Ver merksam på barn som har vanskar med felles merksemd!

Arbeidsmål for dei vaksne i barnehagen	Daglege tiltak
- leggje til rette for at barna får sanse, erfare og opparbeide seg eigne assosiasjonar til ord - oppmuntre til at barna skal uttrykkje seg både kroppsleg og verbalt - leggje til rette for at barna blir ”bada i ord”	- høgtlesing/dialoglesing - song og musikk m/rørsler - direkte sanseerfaringar - setje ord på alt ein ser og gjer - samtale kring felles opplevingar

Arbeidsmåtar og tiltak

2-3 åringen:

Toårsalderen er kjenneteikna av stor utviding av ordtilfanget. Ein ventar at barnet skal kunne bruke 50 ord, men det har eit passivt ordtilfang på ca.1500 ord. I to-treårsalder vil ein vente at barnet brukar substantiv og verb frå dagleglivet. Ver merksam på dei barna som har få ord ved 2-årsalder! I denne alderen er språkforståinga viktigare enn kor mange ord barnet brukar. Ver obs på at det er store individuelle skilnader, men når barnet nærmar seg 3 år bør ”ordspurten ” /”ordsamlinga” til barnet vera i full gang.

Arbeidsmål	Daglege tiltak	Andre tiltak
- Kunne glede seg over bøker, og det å bli lesne for - Kunne vise initiativ og interesse for kontakt/samspel med andre - Kunne vise behov for å ytre seg på eige initiativ, og vera i dialog om noko over kortare tid - Kunne peike ut daglegdagse gjenstandar - Kunne fylgje ein enkel instruksjon - Kunne vise interesse for rim, regler og song - Kunne bruke 2-3 ords ytringar - Kunne uttrykkje seg forståeleg - Kunne bruke substantiv, verb og pronomen frå dagleglivet	- Høgtlesing/dialoglesing - Rim, regler, song og musikk - Direkte sanseerfaring - Samtale kring felles opplevingar	- Puslespel og spel - Språkkoffert - Dramatisering - Språkleikar

Arbeidsmåtar og tiltak

3-4 åringen:

Først i tre – fireårsalderen byrjar barn å bruke meir komplekse setningar. Grammatikken i ytringane blir med andre ord meir i samsvar med dei syntaktiske reglane i språket. I 3 års alderen byrjar barnet å bruke 3 ords ytringar, og meistrar dei fleste setningsstrukturane ved 4 års alderen.

Fireåringen er opptatt av klassifisering og kategorisering, og byrjar no å leike med rimord og vitsar. Aktivt vokabular hjå barnet bør vera rundt 2000 ord.

I denne alderen er det særskild viktig å byrje å fokusere på rett blyantgrep.

Arbeidsmål	Daglege tiltak	Andre tiltak
- Kunne formulere sine ynskje verbalt - Kunne vera i dialog over litt tid - Kunne sjølvstendig følge verbale instruksjonar - Byrje å leike med rimord og regler - Kunne forstå nektande setningar - Kunne forstå og bruke uttrykk som inneheld preposisjonar - Kunne forstå og bruke 4 fargenamn - Byrje å bruke overomgrep - Kunne bruke setningar på inntil 4ord i rett rekkefølge - Kunne bruke spørjeord og bindeord	- Høgtlesing/dialoglesing - Rim, regler, song og musikk - Direkte sanseerfaring - Samtale kring felles opplevingar	- Språkkoffertar - Dramatisering og rolleleik - Språkleikar - Puslespel og spel - Lotto og memory -spel - Leikeskriving

Arbeidsmåtar og tiltak

4-5 åringen:

Ein reknar med at når barn er i fireårsalderen, har dei fleste tileigna seg kvardagsspråket og språklydane (bortsett frå lydane S,R,KJ). Dei har eit ordforråd som gjer at dei kan snakke om det meste, og ei uttale som gjer at dei blir forstått av framande.

Dei er flinke til å konversere, og kommenterer og gjev respons på utsegner andre kjem med.

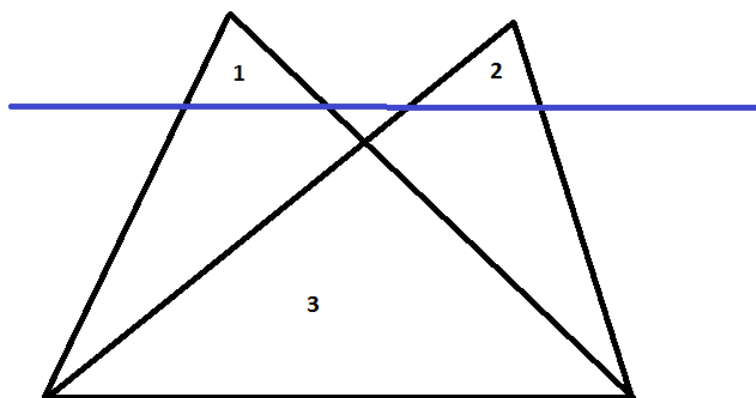
4-5 åringen viser aukande interesse for å leike meir bevisst med språket og språket si formside. Rett blyantgrep bør vere på plass.

Arbeidsmål	Daglege tiltak	Andre tiltak
- Kunne fortelje ei historie med ein viss samanheng - Kunne ta ulike roller i leiken - Kunne halde merksemda mot noko over lengre tid - Kunne sortere ting i kategoriar - Kunne fortelje noko om kva ting er - Kunne rime på eiga hand - Kunne bruke omgrep som: farge, form, storleik, mengde, lengde og vekt - Kunne bruke fleirtalsform av substantiv og fleirtidsform av verb - Kunne bruke setningar som viser til noko som har hendt eller som skal hende	- Høgtlesing/dialoglesing - Rim, regler, song og musikk - Direkte sanseerfaring - Samtale kring felles opplevingar	- Dramatisering og rolleleik - Språkleiker - Språkkoffertar - Lotto og memory-spel - Vitsar og gåter - Bruk av IKT i språkinnlæringa

Arbeid med fleirspråklege barn i barnehagen

Isfjellmodellen

Fleirspråklege barn lærer seg språk på ulike vis og i ulikt tempo. Likevel er det ein samanheng mellom språka barnet utviklar og nyttar, noko den såkalla isfjellmodellen freistar å synleggjere. Sjølv om språk er ulike på overflata, spring dei ut frå eit felles underliggende fundament. Me kan sjå dette i praksis ved at ord har den same tydinga for oss, uavhengig av kva språk me uttalar det på.

(Modellen syner ei skjematisk framstilling av eit "isfjell", der uttale av morsmål (1) og eit andrespråk (2) ligg over -, medan dei to språka sine felles språklege fundament (3) ligg under havoverflata. Fritt etter Øzerk, K. (2006:152))

Det språklege fundamentet vårt er sett saman av kvar enkels kunnskap, erfaringar, kjensler, opplevingar og meiningar, og dannar eit viktig grunnlag for læring og omgrepsdanning. Ny kunnskap tileigna på både morsmål og andrespråk, fører til ei utviding av fundamentet – og dermed ei utvikling av båe språka. Slik ser ein dei ulike språka som gjensidig støttande. Samtidig er dette med på å understreke at eit solid fundament på morsmålet, gjer tileigning av nye språk lettare. Knytt til dette er det viktig å oppmode foreldre til å snakke morsmål med barna – også etter at dei eventuelt byrjar å svara på norsk.

Frå kvardagsspråk til akademisk språk

Det tek ca. to år lære seg eit nytt kvardagsspråk. Eit akademisk språk tek det derimot opp til sju år å tileigne seg. Det er dette språket ein møter på skulen, som eit verktøy for læring. Det er viktig å vera klar over at sjølv om fleirspråklege barn kan ha tileigna seg eit godt kvardagsspråk før skulestart, vil dei i alle høve ha behov for vidare støtte for å oppnå eit godt akademisk språk. Dette er ei vesentleg oppgåve i skuleåra med tanke på å sikre best mogleg utgangspunkt for læring.

Foreldresamarbeid

For å kunne leggje til rette for god språkutvikling, er tett samarbeid med foreldra vesentleg. Foreldra sit med den beste kjennskapen til morsmålskompetansen av barnet. Dette er verdifull informasjon i tilfelle der andrespråkutviklinga går seinare enn forventa. Dersom barnet har eit godt utvikla morsmål, vil sannsynlegvis andrespråket koma etter kvart. Sjølv om ein bør leggje vekt på språkstimulerande tiltak i alle tilfelle, er spesiell tilrettelegging ekstra viktig for barn som opplever vanskar også med tileigning av morsmålet. I slike tilfelle kan det vera snakk om språkvanskar av ulik art.

Arbeidsmål	Tiltak
- leggje til rette for utviding av det språklege fundamentet for barnet sine språk - prioritering av tett foreldresamarbeid - legge til rette for støtte i tileigning av både kvardags- og akademisk språk	- Fleirspråklege barn vil ha nytte av dei same språkstimulerande tiltaka som andre. Difor er det ikkje lista opp eigne tiltak retta mot denne målgruppa. Direkte sanseerfaringar er likevel særleg viktig for å utvide det språklege fundamentet - Oppfordre foreldra til å snakke morsmål med barna sine - Kontinuerleg involvere foreldra i vurdering av språkutviklinga til barnet, med særleg tanke på kartlegging av morsmålskompetanse - Nytte overgangsmøte mellom barnehage/skule til å drøfte erfaringar frå - og planar for vidare språkstimulering/omgrepslæring

Linkar:

- Konkrete tips til språkstimulering og tilrettelegging av språkmiljø for fleirspråklege barn:
http://www.skien.kommune.no/Documents/Pedagogisk%20senter/Barnehage/Spr%C3%A5k/Spr%C3%A5kstimulering_komp.pdf
https://www.cappelendammundervisning.no/_l%C3%A6r-meg-norsk-f%C3%B8r-skolestart!-sandvik-margareth-9788202387174
- Framlegg til mal/utgangspunkt for foreldresamtale med mål om informasjon om morsmålskompetanse hjå barnet:
<https://www.baerum.kommune.no/PageFiles/51377/Barnets%20spr%C3%A5kshistorie.pdf>

Litteratur:

Øzerk, Kamil Z. (2006): i Haugen, Richard (red): Barn og unges læringsmiljø 2. – med vekt på sosialisering, lek og tospråklighet. Kap: 5 og 6. Høyskoleforlaget, Kristiansand.

Kartlegging i barnehagen

- i nært samarbeid med føresette:

Kartleggingsverktøy	Ansvar	Når
TRAS	Pedagogisk leiar	På alle 3 åringane
Språk 5-6	Pedagogisk leiar, i samarbeid med logoped	Kvar haust og vår i barnets siste barnehageår

Ved bekymring:

- samtale med føresette
- skrive logg, observere ved hjelp av testar og kartlegging (sjå oversikt under)
- sjekke syn/høyrse
- bruke FSB (Forum for Systemretta arbeid i Barnehagen) for å få rettleiing
- lage ein plan for det enkelte barnet
- kople inn logoped eller andre faginstansar

Kartleggingsverktøy	Ansvar
Alle med	Pedagogisk leiar
Å by barnet opp til dans	Pedagogisk leiar

Litteraturliste:

Bøker som barnehagen skal ha, og som alle pedagogar skal lesa:

- TRAS handboka, Unni Espenakk m. fleire.
- Alle med handboka
- Språkveilederen, Unni Espenakk m fleir.
- Språkleikar :Jørgen Frost:
- Lærerens ABC: Liv Engen

Tilrådd litteratur:

- Språkglede i barnehagen: Herdis Palsdottir
- Les meir! Trine Solstad

MÅL OG TILTAK FOR 1. TRINN

Hovudaktivitetsområde: Utforske tale og skriftspråk

Lesing og skriftspråkkompetanse byggjer på daglegtala til barnet. Barn med god språkkompetanse ved skulestart har betre føresetnader når dei skal uttrykkje seg munnleg og til å lære å lesa og skrive.

Skulen skal utlikne og kompensere for barns ulike språklege føresetnader og ulik bakgrunn med å vidareføre den systematiske språkstimuleringa i barnehagen.

Elevane må hjelpast til å oppdage og bli merksame på at tale og skrift har ei formside og ei innhaldsside.

Formside kan delast opp i setningar, ord, bokstavar og lydar, medan innhaldssida kan delast opp i ulike typar budskap.

I løpet av året skal elevane på 1. trinn møte tale og skriftspråk i så stor grad som råd. Det tyder at samtaler, ordforklaringar, forteljingar, fellesopplevingar, høgtlesing og tekstsaking må ha høg prioritet.

Klasser som legg stor vekt på **munleg aktivitet** rundt utforsking av tale og skriftspråk har betre leseresultat enn klasser som gjer dette i mindre grad.

Hovudmål

Eleven skal gjennom utforsking av tale og skriftspråk

- bli fortruleg med samanhengen mellom tale og skriftspråk
- bli fortruleg med at språket har ei formside og ei innhaldsside
- bli fortruleg med dei vanlegaste store og små bokstavane og lydane
- vidareutvikle det munnlege språket og omgrepsforståing

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne hugse to til tre reglar utaboks 2. Kunne rime på eigenhand 3. Forstå kva ei setning, eit ord, ei staving og ein lyd er 4. Kunne gjenkjenne og produsere samansette ord 5. Kunne telje ord i ei setning 6. Kunne dele opp ord i stavingar ved å klappe dei 7. Kunne uttale ord langsamt med kontrollert artikulasjon 8. Kunne forstå at ord i talespråket lydmessig skal stemme med bokstavar i skriftspråket 9. Kunne finne første og siste lyden i ord 10. Kunne lytte ut lydane i to - til trelyds ord 11. Kunne kjenne att ein del av dei vanlegaste store og små bokstavane 12. Bruke rett blyantgrep 13. Kunne lytte til dagleg høgtlesing	• Trene rim og regler • Bruke språkleiker dagleg (Jørgen Frost) <i>Vedlegg 4: Eksempel på språkleiker, s.43</i> <i>Vedlegg 5: Tilrådd tidsplan for språktrening, s. 45</i> • Bruke språkverkstad der det blir lese, skrive, snakka og leika med ord • Utforske språket • La elevane møte store og små bokstavar og skrift i klasserommet; namnelappar, plakatar, skilt, beskjedtavle osv. • Mykje skriving med leikeskrift og etter kvart bokstavar • Bruke "Børnestaving" som metode. • Arbeide med omgrep (Magne Nyborg) • Dagleg høgtlesing og samtaler om innhaldet • Lage eigenproduserte tekster, felles og individuelle • Bruke peikefinger ved lesing • Drama/rolleleik • Finmotorikk - øvingar, sporingsark

- Pedagog bør lesa:
"Lærerenes ABC" og "Foreldrenes ABC"- Liv Engen
"Lære å lære", "Lær deg å lese" og "Lær deg å lære" – Carol Santa
"Prinsipper for god leseopplæring" og "Læring for livet" – Jørgen Frost

MÅL OG TILTAK FOR 2. TRINN

Hovudaktivitetsområde: Tale- og skriftspråk utvida med å skrive og lesa enkle tekster.

I starten av 2.skuleår vil nokre elevar kunne lesa, nokre kunne skrive slik at andre forstår innhaldet, og nokre få vil framleis vera fonologisk usikre.

Dette må føre til mindre fellesundervisning og meir individuell tilpassing med målretta arbeid i barnets ”næraste utviklingssone”. Denne individualiseringa er avgjerande for at den enkelte skal oppleve meistring, sjølvtilitt og motivasjon.

Samspel og kommunikasjon må gjennomsyre skuledagen slik at alle naturlege situasjonar brukast til samtaler, ordforklaringar, skriving og lesing på elevanes nivå. På 2. trinn må lesing og skriving i større grad enn tidligare bli ein naturleg del av alle timar uansett fag.

Hovudmål

- Eleven skal kunne lesa og skrive enkle tekster
- Eleven skal vidareutvikle språkforståinga og språkevna si.

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Repetere måla for 1. trinn 2. Kunne kjenne att, skrive og nemne alle bokstavane, små og store, vokalar og konsonantar 3. Kunne lesa enkle ord ved å stava seg gjennom dei 4. Kunne skrive enkle lydrette ord. 5. Kunne kjenne att dei mest vanlege ikkje-lydrette ord som og, det osv. 6. Ha kjennskap til diftongane 7. Kunne dele ord i stavingar ved å prikke under vokalar og setje delestrekar mellom stavingane 8. Kunne skrive korte setningar 9. Kunne laga spørsmål til ei setning 10. Kunne lesa og skrive enkle tekstar og forstå innhaldet 11. Kunne tekstskaping på PC	• Språkleiker (Jørgen Frost) • Nødvendig repetisjon frå 1. trinn • Ein rår til å lære dei fleste små bokstavane innan jol. Repetere dei ”vanskelege” etter jol Rask progresjon • Bruke syntetisk metode i leseopplæringa. • Lærar blir rådd til å føre loggbok over dei bokstavane det enkelte barn meistarar • Samanhengande skrift blir innført først når det enkelte barnet automatiserer samanhengen mellom lyd og bokstav • Bruke verkstadsorganisering systematisk i språkopplæringa • Ha tilgjengeleg eit utval av (lese)bøker med ulik vanskegrad • Setje av fast tid til stillelesing og høgtlesing, helst dagleg • Dagleg tilpassa leselekse • Bruke nivåtilpassa lesebok og -lekse. (Eleven skal beherske 90-95% av teksten) • Halde på med omgrepsutvikling bygd på erfaring • Skrive ”Eg ser setningar” • Bruke skriving knytt til funksjon, t.d. lister, beskjedar osv. • Skriving og lesing brukast vekselvis og forsterkar kvarandre • Bruke mykje samtale om språk og innhald • Jobbe med innhaldsforståing, førforståing og hypotesar • Drama og rolleleik • Attforteljing • Bli kjent på biblioteket

	• Arbeide med "Hundreordslista" • Tekstskaping i fellesskap • Tekstskaping på PC • Alfabetsongar/regler • Tiltak for elevar som skårar nær eller under kritisk grense, t.d. lesekurs og leseverkstad
--	--

- Pedagog bør lesa:
"Lærerens ABC"- Liv Engen
"Lære å lære" – Carol Santa
"Prinsipper for god leseopplæring" – Jørgen Frost

MÅL OG TILTAK FOR 3. OG 4. TRINN

- **Munnleg kommunikasjon**
- **Skriftleg kommunikasjon**
- **Språk og kultur**

Hovudaktivitetssområdet blir utvida med å utforske ord i lesing og skriving.

Elevane skal no vera ferdige med den grunnleggjande begynnaropplæringa og vil vera klare for å nytte desse kunnskapane i eige tempo.

Krava til lesetempo m/forståing vil auke oppover i trinna.

Elevane bør tileigne seg strategiar for auka lesedugleik generelt..

Det er svært viktig at dei elevane som framleis heng etter med omsyn til grunnopplæringa blir fanga opp og får ekstra støtte og hjelp. Nivåforskjellen på trinna blir tydelegare, og det blir nødvendig med sterkt fokus på tilpassa opplæring og individualisering. (Dette er kanskje den siste moglegheiten til å fange opp problem medan god motivasjon framleis er til stades.)

Hovudtema:

- Å kunne lesa ei tekst
- Å kunne utvikle leseforståing
- Å utvikle skrift og skriftspråk
- Å utvikle studietekniske dugleikar

Hovudmål 1

Automatisering av lesedugleik

Arbeidsmål for eleven	Tilrådde tiltak (Sjå også under hovudmål 2 og 3)
1. Elevane skal ha nådd måla for 1. og 2. trinn 2. Kunne lesa lette tekstar relativt flytande 3. Kunne tileigne seg gode strategiar for lesing av vanskelege ord 4. Kunne auke lesefarten utan at det går ut over flyt og forståing 5. Kunne lesa stille, gradvis utan lyd og utan å røre munnen Kunne nytte ulike lesemåtar som høgtlesing, felleslesing og stillelesing	• Nødvendig repetisjon frå 1. og 2. trinn • Nytte "helhetslesning" som metode (<i>Jf. Jørgen Frost</i>) • Sørge for at alt lesestoff (også leselekser) er tilpassa lesenivået til barnet (90-95% meistring) • Bruke ulike lesemåtar som høgtlesing, felleslesing og stillelesing • Repetert lesing, "Racerlesing" • Dagleg leselekse/høgtlesing heime • Setje høgtlesing og stillelesing i system (t.d. lesekvarten, leselystaksjonen m.m.) • Lesespel, lesekort, osb. • Tiltak for dei elevar som skårar nær eller under kritisk grense, t.d. lesekurs og leseverkstad • Alfabetøvingar/alfabetisering • Finne ord i ord • Arbeide med "Hundreordslista" • Forteljarstol, vekas dikt

	• Lesa utvalde tekstar med fokus på pausar og tonefall
--	--

Hovudmål 2*Leseforståing*

Arbeidsmål for elevane	Tilrådde tiltak (Sjå også under Hovudmål 1 og 3)
1. Kunne bruke lesing til læring 2. Kunne fortelje att ei tekst 3. Kunne stille enkle spørsmål til ei tekst 4. Gradvis kunne lesa bøker utan biletstøtte 5. Kunne variere språket og utvikle betre ordforråd og setningskonstruksjon 6. Kunne nyansere lesing etter leseformål	• Vekeord - omgrepstrening • Arbeid med førforståing, t.d. BISON, hypotesar og oppsummering • Dagleg stillelesing på skulen i 10-20 minuttar • Lesekampanjar/leseveker /"bokorm" og andre lesefremjande tiltak på skulen • Systematisk bruk av skulebibliotek og oppmuntring til bruk av folkebibliotek • Forfattarbesøk • Veksle på å lesa fonologisk og ortografisk etter behov • Lesa nonord • Lesa framandord • Finne ord i ord • Tiltak for dei elevar som skårar nær eller under kritisk grense, eksempelvis lesekurs og leseverkstad

Hovudmål 3*Utvikle skriftspråket*

Arbeidsmål for elevane	Tilrådde tiltak (Sjå også under hovudmål 1 og 2)
1. Få auka skriveglede og skriveferdigheit 2. Utvikle samanhengande skrift i sin egen takt. 3. Kunne skrive ei tekst (forteljing/etterkvart argumenterande tekst) med struktur, dvs. med start, handling og avslutning 4. Utvikle "mottakarbevisstheit". Kven skriv du for, kva er FORMÅLET med det du skriv, kva konsekvensar får det for måten du skriv på? 5. Kjennskap til ulike ordklasser (subst., verb, adjektiv og pronomen) 6. Digitale ferdigheiter, kjennskap til skriveprogram, e-post, powerpoint, nettvett. Veta at det er viktig med gode søkeord, viktig å finne sikre	• Utdjupe og variere undervisninga med musikk, dans, drama, dikt, eventyr, uteskule osv.(varierte arbeidsformer i høve læringsstilar) • Brevveksle med jamaldringar • Laga teikneseriar • Skrive eigne bøker, fellesbøker og tekster • Prosessorientert skrivning • Bruke skrivetrekanten, (Jon Smith) • Skrive samanhengande skrift • Skrive avskrift • Bruke grunnleggjande teiknsetjingsreglar • Systematisk arbeid med ord og ordførståing. • På jakt etter substantiv, verb, adjektiv og pronomen i ulike tekster • Adjektivforteljing

kjelder m.m. Auke skrivekompetanse ved t.d. Touch	• Bruk av PC som skrivereiskap, og eigna PC-program til øving • Lage tekstar som kombinerer ord, lyd og bilete, med og utan digitale verkty. Søke etter informasjon, skape, lagre og gjenfinne tekst ved hjelp av digitale verkty
---	--

Hovudmål 4*Utvikle elevanes lesestrategiar*

Arbeidsmål for elevane	Tilrådde til tiltak
1. Kunne utføre sjølvstendig arbeid og vurdere eigen innsats i høve til oppsette mål 2. Vera medviten ulike måtar å lesa på, opplevingslesing, djuplesing og skumlesing	• Formulerte læringsmål som blir formidla til elevane både på klassenivå og individnivå • Gje elevane høve til å evaluere eigen innsats, t.d. på arbeidsplanar, gjennom samtaler med lærar,logg osv. • Øve inn ulike lesestrategiar gjennom å lesa på ulike måtar med ulike formål • Innføre og ta i bruk tankekart • Attforteljing • Idémyldring og ordassosiasjonar Bruke ulike læringsstrategiar <i>Vedlegg 8: Carol Santa, s. 48</i>

- Pedagog bør lesa:
 ”Lærers ABC”- Liv Engen
 ”Lære å lære” – Carol Santa
 ”Prinsipper for god leseopplæring” – Jørgen Frost
 ”Skrivetrekanter”- Jon Smith
 ”Lær deg å lære” – Harald Båsland/ Bjarne Hovland

MÅL OG TILTAK FOR 5. -7. TRINN - MELLOMTRINNET

Hovudaktivitetssområde: Utvikling mot å lesa og skrive meir krevjande tekst.

Lesing blir i større grad enn tidlegare ein reiskap for læring.

Lesing er ein viktig dugleik, for å kunne delta og orientere seg i samfunnsutviklinga vår. Det er ikkje nok å berre kunne lesa reint teknisk, ein må også kunne forstå og tolke det ein har lese. Det å utvikle individuell lesedugleik er ein kompleks og samansett prosess. Lesaren må kunne ei rekkje ferdigheitar og kunne utnytte desse i aktiv samhandling med teksta. Dette er noko ein må lære.

Hovudtema

- Å lesa innhaldsmessig vanskelegare tekster
- Å skrive meir krevjande tekster
- Å bruke lesing og skriving for å tileigne seg kunnskap og få opplevingar

Hovudmål 1

Fortsetje automatiseringa

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne lesa tekster tilpassa aldersnivået med stor sikkerheit og god lesefart 1. Vidareutvikle språkleg fleksibilitet og setningsforståing. Kunne sjå kva for ord/ledd som høyrer saman og kunne flytte på desse utan å endre meningsinnhaldet (syntaks) 2. Vidareutvikle ord- og omgrepsforståing med fokus på mottakar. Utvikle eit stadig meir situasjonsuavhengig språk.	• Bruke dynamisk kartlegging og testar for å finne ev. problem og meistringsnivå hjå den enkelte • Bruke tekster som er tilpassa eleven: * Sjølvstendig lesenivå der eleven les med 90- 94 % sikkerheit. • Tryggje vidare arbeid med språklege detaljar som stavingar, samansette ord, morfem (minste meningsberande eining), bøyning av ord, høgfrequente ord, ikkje-regelrette ord, komplekse ord m.m. Bruke Arbeid med ord og Aski Raski. • Utvide omgrepsforrådet ved aktiv jobbing med synonym, antonym og kategorisering av ord • Jobbe med grammatikalske strukturar og syntaksar • Nytte ulike lesemetodar som stillelesing, felleslesing, rettleia lesing og individuell lesing

Vedlegg nr.6: Lesehugseliste/Vigdis Refsdal, s. 43

Hovudmål 2*Halde fram med styrkinga av leseforståing og leseglede*

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne tileigne seg innhaldet i forskjellige teksttypar 2. Kunne forstå det eksplisitte innhaldet (ord, setningar, struktur og sjanger) 3. Kunne forstå det implisitte innhaldet (det som ligg bak og mellom linjene), i tillegg eiga fortolking og gjenskaping 3. Ha god omgrepsforståing	• Leseprosjekt og lesekurs • Bruke lesetekster med tilpassa vanskegrad, også når det gjeld fagtekster • Bruke mykje samtale om innhald, språk, og detaljar (sjå tiltak for Hovudmål 1) • Hjelp eleven til å skapa førforståing gjennom: * søking etter informasjon frå overskrifter, bilete, bilettekster, margnotat osv. (BISON) • å aktivere eigne kunnskapar og erfaringar om emnet • Øve opp elevens evne til å halde seg aktiv til teksta ved å * overvake eiga forståing * stille spørsmål som går i djupna * utvikle hypotesar undervegs * oppsummere, trekkje slutningar, fortolke og utprøve hypotesar • Arbeide for at eleven både har <i>kjennskap til og forståing av</i> omgrep • Gi munnleg oppsummering av tileigna stoff og fortolking av dette innan ulike sjangrar • Bruke leselogg Vedlegg side 48 og 49 • Faglærer forklarar ord, omgrep og faguttrykk under gjennomgang av nye tema i alle fag

Hovudmål 3*Å kunne nyansere lesinga i høve til leseformål*

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne bruke forskjellige strategiar til forskjellige typar tekster 2. Ha ei god sjangerforståing 3. Kunne utnytte lesinga til å tileigne seg kunnskap	• Jobbe med lesefart tilpassa formålet • Jobbe med ulike sjangrar (sjå tiltak under hovudmål 2) • Jobbe med ulike forventningar til ulike tekster • Bevisstgjera bruken av forskjellige strategiar tilpassa ulike typar tekster • Kontinuerleg vurdering av elevens faglege utbytte ved lesing av fagtekster gjennom logg, kontrollerande spørsmål, skriftlege og munnlege referat osv. • Les for yngre barn/faddarbarn • Trene møteleiing • Trene diskusjonsteknikk, sendar og mottakar

Hovudmål 4

Kunne bruke skriftspråket føremålsteneleg ved bruk av forskjellige sjangrar

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne meistre ei føremålsteneleg og tydeleg handskrift 2. Kunne omsetje tankar, idear, følelsar og kunnskap til god skriftleg formidling 3. Kunne bruke PC til skriftlege framstillingar.	• Setje krav til handskrifa i alle skriftlege arbeid, uansett fag • Gje trening i å handtere ulike sjangrar skriftleg • Jobbe prosessorientert. • Bruke tankekart og disposisjon • Trene ulike skriftlege oppgåver med følgjande progresjon i vanskegrad, avhengig av elevens nivå • Lære å bruke Touch -system på PC. (Sjå lokal IKT -plan)

Hovudmål 5

Vidareutvikle studietekniske ferdigheitar

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne tilpasse arbeidsmåten til forskjellige typar tekster 2. Kunne søkje og nyttiggjera seg ulik informasjon 3. Kunne bruke Internett 4. Kunne samarbeide	• Bruke lesestrategiar • Gje reiskapar og trening i føremålsteneleg lesing av ulike typar tekst • Sjekke forståinga undervegs og trene sjølvkorrigering • Bruke tankekart for å skape oversikt og hjelp til disposisjon • Bruke Internett som kunnskapsformidlar, gjera stoffet til sitt eige

For hovudmål 2 på neste side – styrke leseforståinga – har me valt å leggje ved ei lesehugseliste frå Vigdis Refsdal, Bredtvet kompetansesenter.

Den er eit godt døme på ei klar og konkret oppskrift, og som vektlegg tre fasar av lesinga:

FØR – IMENS – ETTER.

Tilrår også å lesa heftet: Fagbok i bruk frå Lesesenteret med idear og råd om lesing av fagtekster.

Vidare tilrår ein sterkt bøkene til Carol Santa og Liv Engen - med idear og pedagogiske opplegg omkring læringsstrategiar.

Kåre Kverndokken ”101 måtar å lese leseleksa på”.

MÅL OG TILTAK FOR 8.-10. TRINN - UNGDOMSTRINNET

Hovudtema:

- Å kunne lesa tekster i ulike fag og sjangrar med ulik vanskesgrad. Kjenne att retoriske appellformer og måtar å argumentere på
- Å kunne skrive tekster på begge målformer med vekt på formelle rettskrivingsreglar og funksjonelle skrivedugleikar.
- Å kunne bruke digitale verktøy.

Arbeid med disse dugleikane skal prioriterast og gjevast spesiell merksemd i ein tverrfagleg samanheng.

Hovudmål 1. Vidareutvikle lesedugleik og leseforståing

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne bruke forskjellige lesestrategiar til ulike typar tekst 2. Kunne utnytte eiga lesing for å tileigne seg ny kunnskap 3. Utvikle ei god sjangerforståing og kunne tilnærme og tileigne seg innhaldet i ulike typar tekst, oppbygging og formål 4. Kunne tolke og analysere ulike tekster	• Arbeide med bevisstgjerings og strategival tilpassa dei ulike sjangrane og formål med lesinga • Lesekurs • Trene på dei ulike teknikkane. Jobbe med mange ulike sjangrar og tverrfaglige tekster. Bruke biblioteket • Bruke og vidareutvikle læringsstrategiar • Stillelesing Vedlegg 7: Læringsstrategier, C. Santa, s. 44. Vurdere elevens faglege utbytte av lesestoff knytt til arbeidsplan og andre prosjekt knytt til lesing • Samtaler og refleksjonar om motiv, tema, formål og budskap i ulike tekster • Setje fokus på samanheng mellom avsendar og mottakar av tekster, og på samanhengen mellom språk og identitet • Jobbe med organisering og vurdering av eige arbeid med tekster, trekkje slutningar og diskutere. Sjå: www.norsknettskole.no • Loggskriving Vedlegg 9: Leselogg1, s. 48 Vedlegg 9: Leselogg 2, s. 49

Hovudmål 2. Vidareutvikle skriftspråkleg kompetanse

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Kunne uttrykke seg med eit variert ordforråd og meistre formverk, ortografi og tekstbinding 2. Kunne bruke ordliste på begge målformer 3. Meistre grammatiske omgrep som beskriv korleis språket er bygd opp 4. Kunne skrive kreative, informative, reflekterande og argumenterande tekster på hovudmål og sidemål med grunngjevne synspunkt og tilpassa mottakar, formål og medium	• Rettskrivingskurs • Jobbe med oppgåver med ordliste som hjelpemiddel • Opprette språkleg ressursbank i begge målformer som kan innehalde tilrettelagte tekster i alle fag. Den bør også innehalde ord, uttrykk, forklaringar synonym og antonym • Intensive grammatikk-kurs i begge målformer. www.norsksidene.no www.norsknettskole.no

Hovudmål 3. Vidareutvikle munnleg framstilling

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Meistre ulike munnlege framføringsformer	• Høgtlesing/dramatisering • Intervju • Presentasjonar • Diskusjon /møteleing • Dramatisering/rollespel • Kunne avsløre diskriminerande og trakasserande språkbruk • Reklame • Taler • Kåseri

Hovudmål 4. Bruke digitale verktøy

Arbeidsmål	Tilrådde tiltak
1. Bruke tekstbehandlingsverktøy 2. Søkje etter/innhente informasjon 3. Presentere eige arbeid 4. Skrive rasjonelt og raskt på PC	• Internett som kjelde • Lære om kjeldekritikk • Kurs for å meistre rasjonell skiving på PC

Litteraturliste

Læringsstrategiar

PLAN FOR KARTLEGGING FRÅ BARNEHAGE TIL 10. TRINN

God kartlegging er ein føresetnad for at skulen skal kunne gje tilpassa opplæring.

Kartlegging og overvaking har vore utført noko tilfeldig og ulikt frå skule til skule, og også delvis frå klasse til klasse. Sjølv om det har vore god kvalitet på mykje av arbeidet rundt kartlegging, overvaking og evaluering, har dette arbeidet til no ikkje vore sett i noko fast, einskapleg system.

Dei siste åra har det kome pålagde prøver på enkelte trinn. Skulane har rapporteringsplikt på desse prøvene.

Barnehagane har kome i gang med opplegg for tidleg registrering av språk gjennom TRAS.

Overvaksingsplanen som følgjer, blir gjort obligatorisk for barnehagar og skular, og han gjev retningslinjer for oppsummering og vurdering av resultatane.

Skulane har éin person som er ansvarleg for registrering av resultatane. På kommunalt nivå registrerer ein data i kommuneskjema.

Plan for kartlegging frå barnehage til 7. trinn

Trinn	Testmateriell	Tidspunkt
Barnehage	TRAS (tidleg registrering av språk)	Heile førskuleperioden, fram til omtrent 1. mai
	OBS (overgang barnehage/skule)	Siste barnehageår
1.	OBS	Heile året
	Ringeriksmaterialet, s. 1 – 5**	Oktober/november
	IL basis, Gruppeprøva * nr. 1- 6 * Individuell testing etter behov	April - juni Fortløpande, etter behov
	Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve	Mai
2.	OBS	Heile året
	IL basis, Gruppeprøva * nr. 7 – 8 * nr. 9 – 13 * nr. 14 * Individuell testing etter behov	September Etter bokstavinnlæringa Mai Fortløpande, etter behov
	Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve	Mai
3.	Utdanningsdirektoratets kartleggingsprøve	Mai
4.	Carlstens lese- og skriveprøve	Haust
	Carlstens lese- og skriveprøve	Vår
5.	Nasjonale prøver i lesing og skriving	September
	Kartleggjaren	Oktober
	Kartleggjaren	April - retesting
6.	Kartleggjaren	September
		April - retesting
7.	Kartleggjaren	September
		April - retesting

- * Tidspunktet for dei ulike oppgåvene frå IL -basis må tilpassast progresjonen og nivået til den enkelte klassa
- ** Ved behov retestar ein 1. klasse med Ringerikstesten i mai.

Testane som ligg i planen er forpliktande, men ein kan sjølvstekt bruke andre testar i tillegg.

Tipsliste:

- Arbeid med ord
- Hoa: 2. – 4. trinn
- SL – 40
- SL – 60
- Carlstens lese- og skriveprøver

Gjennomføring

Kontaktlærer og skulens spes.ped. koordinator er ansvarlege for gjennomføringa.

Evaluering

Kontaktlærer oppsummerar resultatet av kartlegginga. Kontaktlærer og spes.ped. koordinator ved den enkelte skule gjennomgår resultata av testane og drøftar konsekvensar og tiltak.

Ved kartlegging av lesedugleik mæler ein resultatet ut frå talet på oppgåver som er gjennomførte i løpet av ei viss tid. For dei som les sikkert, men samtidig er seine lesarar, vil prøver med tidtaking vera lite tenleg. Det er viktig at lærarane er merksame på dette tilhøvet. Det grunnleggjande med all lesing er å forstå tekstene. For mykje fokus på lesefart kan føre til at eleven lærer ein uheldig lesestrategi med mykje gjetting og mange slurvefeil.

Plan for kartlegging 8.-10.trinn

Trinn	Testmateriell	Tidspunkt
8.	Lesing og skriving - nasjonal prøve	Haust
	Kartleggjaren	Oktober April - retest
9.	Kartleggjaren	September April - retest
10.	Kartleggjaren	September April - retest

TILTAK FOR ELEVAR SOM SKÅRAR NÆR ELLER UNDER KRITISK GRENSE PÅ KARTLEGGINGSPRØVER

Ein reknar generelt med at rundt 10 – 15 % av elevane har ulike vanskar med å tileigne seg funksjonell lese- og skrivedugleik. Det er registrering og observasjon av leseutviklinga hjå elevane som kan gje nøyaktig informasjon om kva for type hjelp som må setjast i verk. Målet med kartleggingsplanen for leseutvikling frå barnehage til 10. trinn er nettopp å få slik informasjon.

Di tidlegare problem blir avdekte i barnehage og skule, di meir vil den systematiske hjelpa ha effekt og verke førebyggjande mot seinare vanskar.

Lærar, skulens koordinator for spesialundervisning og skulens PPT- kontakt må vurdere om vanskar eleven har, kjem av eit spesifikt lese- og skriveproblem (dysleksi), ei generell utviklingsforstyrrelse, mangelfull stimulering og oppfølging, konsentrasjonsvanskar eller uheldig begynnarpplæring i lesing og skriving.

Resultata av testane på dei ulike trinna gjev skulen spesifikk informasjon om kva for elevar som treng ekstra trening på ulike område.

Følgjande tiltak for 1., 2. og 3. trinn blir tilrådd for å gje enkeltelevar individuell tilpassing som ordinære hjelpetiltak, utan at hjelpa blir definert som spesialundervisning:

- Særskilt for 1. og 2. trinn: 20 min. dagleg individuell trening profitterer dei godt på.
- Før oppstart av hjelpetiltak utfører ein test/leseprøve, som blir teken opp att ved avslutning for å måle læringseffekt.
- Opplæringa er som for resten av trinnet, men med langsam progresjon og med fleire repetisjonar. Sjå tilrådde tiltak for dei enkelte trinna.
- Hjelpa blir gjeven i ei lita, homogen gruppe på maksimum 4 elevar, og blir gjennomført minst 3 gonger i veka i ein periode på 8 veker om hausten og 8 veker om våren.
- I endå større grad enn elles er det viktig med varierte arbeidsmåtar og meir fordjuping.
- Arbeidet i gruppa må leggjast opp med fast struktur med dei tre arbeidsfasane **heilskap – del – heilskap**. ("Helhetslesingsmetoden"/Jørgen Frost)

Oppsummerande omtale av fasane:

- o **Heilskap** (lesing med støtte). Vanskegraden er vald slik at eleven kan følgje orda når ein annan les teksten høgt. Lærarstøtta gjev elevane høve til å bruke egne avkodingsevner, og også eigen innsikt, sjølv om denne ikkje er nok for sjølvstendig lesing. Eleven får ei leseoppleving før merksemda blir retta mot enkeltdelane.
- o **Del** (metaspråkleg innsikt). Her blir det arbeid med delar av teksten og analyse av detaljar som ein må mestre for å oppnå funksjonell avkoding (leseflyt).
- o **Heilskap** (samordning og automatisering). Ein les teksten på nytt og no med større flyt og sjølvstende. Eleven opplever meistring og erfarer at detaljtreninga gjev resultat.

Tiltak for 4. – 7. trinn.

Elevar med vanskar på dette nivået er elevar som over lang tid kan ha hatt for vanskelege lese- og fagtekster.

Dei kan ha lagt seg til lite tenlege strategiar – anten lesing med høg fart og mykje gjetting, eller dei har stoppa opp på begynnarnivå med langsam fonologisk lesing.

Konsekvensane er at ein kan oppleve lesing og leserelaterte aktivitetar som meningslause og lite motiverande.

Tiltaka for 4. – 7. trinn er spesialundervisning / lesekurs

Desse elevane treng eit særskilt tilrettelagt tilbod for at opplæringa i lesing og skriving skal bli høveleg individualisert.

- Elev og lærar bør gå gjennom Arbeidsprøven (dynamisk kartleggingsprøve utarbeidd på Bredtvet kompetansesenter) for å finne elevens faglege nivå på ulike område.
- Det blir teke test/leseprøve før og etter hjelpetiltak for å måle læringseffekt. Eksempel på slike testar er "Arbeid med ord", SL 40, SL 60 eller nokre oppgåver frå Arbeidsprøven.
- Eleven deltar på intensivt lesekurs lagt opp etter dei tre grunnleggjande fasane i heilskapslesingsmetoden – som for 1. – 3. trinn.
- Gruppestorleik på kurset er på inntil 4 elevar – aldersblanda om det er føremålstenleg.
- Ein organiserer lesekurset 3 gonger i veka, helst ein dobbelttime, over 8 veker om hausten og 8 veker om våren.
- Lesekurset tek i bruk varierte arbeidsmåtar.
- Lese- og fagtekstene er på tilpassa nivå – med 90 – 95 % meistringsgrad. I teksten dei arbeider med, skal elevane ikkje møte meir enn fem ord som dei ikkje forstår eller ikkje kan lesa.

Tiltak for 8. -10. trinn – spesialundervisning / lesekurs

I tillegg til dei ovanfor nemnde momenta må lesekurset på desse trinna leggje endå større vekt på at elevane involverer seg i eigen læringsprosess. Det er viktig å aktivisere deira eigen motivasjon for å lære å lese på ein måte som gjev forståing og mening. Dette er elevar som ikkje har lært å bruke læringsstrategiar og som treng å *lære* nytten av dette.

1. Bevisst læring (metakognisjon)

Elevane må bli medvitne om korleis dei les og lærer slik at dei kan setje opp eit mål på kva dei vil oppnå med kurset. Målet med *bevisstgjeringa* er at elevane skal lære strategiar for leseforståing og læring. Elevane kan vera med å velje kva for fagtekster dei skal bruke. Når elevane må grunngeva valet, blir dei samtidig medvitne om at det er noko dei ynskjer å meistre betre. Eit viktig aspekt ved dette er å få med elevane i ein aktiv og *kvalitativ vurdering* av eige arbeid ved hjelp av *loggskriving*.

2. Aktivering og bruk av dei forkunnskapane elevane har

Ifølgje eit konstruktivistisk læringssyn vil aktivering og bruk av *forkunnskapar* vera sentralt, ikkje berre når elevane skal lesa, men i alle læringssituasjonar. Utgangspunktet er at *læring er ein aktiv konstruksjon av eiga forståing*. Ein kan gjerne skrive ned dei forkunnskapane eleven har, i eit *førelesingsskjema* (Jf. VØL Carol Santa). Her kan læraren styrke elevens tru på at det dei tenkjer og veit frå før, har noko å seia for deira eiga læring.

I tillegg må læraren auke elevens leseutbyte ved blant anna å gjennomgå sentrale omgrep i teksten før lesinga tek til.

3. Organisering av kunnskap og forståing

Når elevane aktiverer eigne forkunnskapar, er det viktig å rydde opp i det dei veit, slik at kunnskapane deira er mest mogleg oversiktlege og organiserte i fleire nivå.

Elevane skal gjerast merksame på korleis forfattaren organiserer innhaldet ved hjelp av selektiv understreking, stikkord og oppsummering av hovudinnhaldet.

Organiseringsstrategiar er ein av dei kognitive strategiane for arbeidet med informasjon, som er ein del av leseprosessen.

4. **Ordtilfang og omgrepsdefinisjonar**

Leseforståing har ein klar samanheng med kor godt orda i teksten blir forstått. Det er viktig å bevisstgjera elevane på forskjellen på det å gjenkjenne ord i teksten, og å kunne gje ei generell beskriving av eit ord. Dersom elevar skal stoppe opp i lesinga og undersøkje ord dei ikkje heilt forstår, er dei avhengige av slikt språkleg og metakognitiv medvit. *God ordforståing gjev auka tryggleik i leseforståing og betre fagleg innsikt.*

Oppbygging av ordforråd kan gjerast med ordlister. Fullstendige omgrepsdefinisjonar kan byggjast opp med omgrepskart.

5. **Å lage spørsmål frå tekster**

Formålet med dette er å få elevane til å arbeide grundig med lesing og tekstforståing. Elevar kan lage spørsmål frå tekster for kvarandre. Når elevar lagar spørsmål frå ei tekst, må dei både lesa og forstå teksten grundig. Når elevar arbeider med dette, kan det gjerne kombinerast med metodar frå samarbeidslæring. Carol Santa omtalar i "Lære å lære", kapittel 4, fleire metodar for å la elevane samarbeide om tekstlesing: *Høgttenking, par -arbeid,, "post-it", samtaler med idé - diskusjonar, "berre spør", FoSS og MASSE.*

6. **Bevisst leseprosess**

Dette handlar om å bevisstgjera elevane om korleis dei les og kva dei kan gjera for å betre lesinga si, når dei skal lesa lekser, arbeide med prosjekt eller øve til prøve. Målet er å styrke den aktive lesinga til elevane og gje høve til å bidra til si eiga læring i større grad, enn berre å lesa teksten fleire gonger. Ved å dele leseprosessen opp i tre fasar, *før, imens og etter* er det mogleg å drøfte med elevane kva dei kan gjera i dei ulike fasane.

Hjelpemiddel for elevar på mellomtrinnet og i ungdomsskulen

- Lydbøker til dei som har utbyte av det.
- PC- kurs i Touch-metoden, tekstbehandling og retteprogram, Lindys, C-penn og Voxit Budgie.
- God tilgang på pedagogisk programvare med fokus på leseteknikk, leseforståing, lesefart og rettskrivingsprogram.

TILVISING FOR VIDARE UTGREIING AV ALVORLEGE LESE- OG SKRIVEVANSKAR/RUTINER FOR SAMARBEID MELLOM SKULAR OG PPT

SKULENS ANSVAR:

1. – 4. trinn:

- a. Kartlegging:** Gjennomføre kontinuerlege kartleggingsprøver.
- b. Vurdering:** Drøfte resultata med spesialpedagogisk ressursteam, som eventuelt trekkjer inn PP -tenesta til anonym drøfting.
- c. Tiltak:** Sørgje for at elevar som skårar rundt og under kritisk grense får hjelp i lita gruppe.
- d. Evaluering av tiltak:** I løpet av **3. trinn** må skulen/spesialpedagogisk ressursteam vurdere om iverksette tiltak har vore tilstrekkelege, eller om eleven skal visast til PP -tenesta for vidare utgreiing.
- e. Kartlegging:** Skulen må i løpet av våren få oversyn over elevar på **3. trinn** som dei trur er avhengige av spesielle tiltak (t.d. intensive lesekurs, ekstra omgrepstrening, utprøving av hjelpemiddel). Frå og med 4. trinn må skulen setje av ressursar til desse elevane.
- f. Ved oppstart på 4. trinn:** Etter samarbeidsmøte med PP-tenesta ved oppstart på 4. trinn, har skulen desse oppgåvene ved tilvising til PP-tenesta:

- o Leggje ved pedagogisk rapport. Her blir det gjeve eit samandrag av tidlegare lesetestresultat og eit oversyn over tiltak som er utprøvde.
- o Leggje ved eit utfylt skåringsskjema frå den obligatoriske LS-leseprøva for 3. trinn. I tillegg til skåringsresultat skal prøva vurderast ut frå faktorane:

Korleis arbeider eleven under tidspress?

- Eleven arbeider seint og omstendeleg.
- Eleven blir hengjande fast i eit problem og kjem ikkje vidare utan oppmuntring.
- Eleven er engsteleg og usikker.
- Eleven blir lett avleidd og klarar ikkje å konsentrere seg.
- Eleven har lese alle svaralternativa før han/ho avgjer kva for ord som er rett.
- Eleven arbeider for fort, slik at det blir unøyaktig og feil.

Type feil:

- Forveksling av bøyingsmorfema ”- en” og ”- ar”. Eleven kan lett setje kryss på stolar i staden for stolen.
- Mange kryss på ord som er nesten like, t.d. ”fiks” i staden for ”fisk”.
- Svakt resultat på ordlesingsoppgåva kan vera knytt til nemningsproblem (ordmobiliseringsproblem).
- o Leggje ved individuell prøve/IL-basis: Tekst og ord 1 eller 2 avhengig av prestasjon på gruppeprøva.
- o Oppdatert syn og høyrselekskontroll frå helsesyster.

5. – 7. trinn:

- Kartlegging:** Gjennomføre kontinuerlege kartleggingsprøver.
- Førehandsdrøfting:** Elevar som skårar rundt eller under kritisk grense på Carlsen – og LS-prøver, skal ein alltid førehandsdrøfte med PPT, for vurdering av tilvising.
- Ved semje om tilvising til PPT:** Resultat frå screeningsprøver og prøve nr. 7 frå Arbeidsprøven (fonologisk medvit) blir lagde ved.
- Tiltak:** Fram til ev. andre tiltak blir sette i verk må skulen sørgje for at desse elevane får hjelp i lita gruppe.

8. – 10. trinn:

Kartlegging: Skulen skal gjennomføre Carlstens lese- og rettskrivingsprøve i starten av skuleåret på 8. trinn.

Førehandsdrøfting: Elevar som skårar rundt eller under kritisk grense på Carlsten-prøva, skal ein alltid førehandsdrøfte med PPT for vurdering av vidare tilvisning og andre moglege tiltak.

Ved semje om tilvising til PPT: Resultata frå Carlsten-prøva og Aston Index blir lagde ved.

ANSVARET TIL PP - TENESTA:**1. - 3. trinn:**

Utgreiing: I denne perioden melder ein normalt ikkje enkeltelevar til PPT for spesiell utgreiing av lese- og skrivevanskar. Det kan likevel vera behov for språkutgreiing i enkelttilfelle.

Vurdering: Resultata av kartleggingsprøvene blir drøfta anonymt med spesialpedagogisk ressursteam.

Rettleiing: PPT rettleier skulen i utforming av tilpassa tiltak for elevar på 1. – 3. trinn.

4. – 7. trinn:

Utgreiing: Ved **oppstart på 4. trinn** har PP- tenesta og spesialpedagogisk ressursteam eit samarbeidsmøte. Her blir det vurdert kva for elevar som skal utgreiast nærare.

Rettleiing/vurdering av tiltak: Moglege tiltak kan vera spesialundervisning i form av intensive lesekurs, IOP i eitt eller fleire fag, og ulike hjelpemiddel.

8. – 10. trinn:

Utgreiing: I denne perioden melder ein normalt ikkje enkeltelevar til PPT for spesiell utgreiing av lese- og skrivevanskar.

Rettleiing/vurdering av tiltak: Moglege tiltak kan vera spesialundervisning i form av intensive lesekurs, IOP i eitt eller fleire fag, søknad om fritak for karaktervurdering, ulike hjelpemiddel og spesiell tilrettelegging av prøver og eksamen.

Vedlegg 10: Særtrekk ved elevar som kan gje mistanke om lese- og skrivevanskar: s. 50

DEL 3. VEDLEGG

Vedlegg 1.

Medvindsfaktorar for leseundervisningskvalitet (Jørgen Chr. Nielsen, 2001)

Medvindsfaktorar:

- Oppbygging av tekst:
 - Lydrette ord
 - Relativt korte og vanlege ord
 - Korte setningar
- Omfanget av tekst:
 - Stor tekstmengde
- Elevens føresetnader:
 - Høgt fonologisk medvit
- Metodiske delelement:
 - Rask bokstavgjennomgang
 - Arbeide med bokstav - lydsamanhengar
 - Dagleg arbeid med bokstavar
 - Oppøving av sikker ordgjenkjenning
- Lærarens bakgrunn:
 - Mogen alder
 - Lang erfaring
 - Deltatt på langvarige kurs
- Lærarhaldning:
 - Gje inntrykk av at det er enkelt å lesa
 - Lærarens tiltru til systemkvalitetane
- Generell metodikk:
 - Arbeid med ord frå tekst
- Innhaldet i undervisninga:
 - Omgrepstrening

Vedlegg 2

Plan for samarbeid heim/skule

GENERELL INFORMASJON OM LESING OG SKRIVING PÅ FORELDREMØTE I SMÅSKULEN

1. Forholdet mellom informasjon vår og haust

- Det blir gjeve ein grundig informasjon på foreldremøte om hausten.
- Foreldremøte om våren blir bruka til kort repetisjon av nødvendig generell informasjon med vekt på arbeidet i vårsemesteret.

2. L 97 om norsk i småskulen

- Lytte og tale
- Les og skrive
- Kunnskap om språk og kultur

3. Generelle råd til føresette

- Ver støttande, ikkje konfronterande. Gje oppmuntring og vis interesse, ikkje fokuser på feil.
- Skap eit miljø som oppmuntrar til lesing og skriving.
- Tren situasjonsuavhengig språk.
- Bruk mykje tid til høgtlesing
- Å utøve press på eit tidleg tidspunkt kan vera skadeleg

4. Særtrekk ved tidlege lesarar

- Det blir lese mykje for barnet, ofte det same om att og om att.
- Det blir samtala om språk. Barnet blir bevisstgjort på detaljar i språket.
- Skriftspråket blir bruka i meningsfylte samanhengar

5. Forholdet mellom lesing og skriving

- To sider av same sak. Lesing og skriving forsterkar kvarandre.
- Skriving kjem ofte før lesing

6. Vanskegrad på lesetekster

- Leseteksta skal vera tilpassa den enkelte elev, viktig at teksta er enkel nok.
- Å vera sikker og nøyaktig i lesinga må koma før lesefart.

BIBLIOTEK

- Det er mogleg å invitere biblioteket på foreldremøte på 2. og/eller 3.trinn. Dei informerer om kor viktig det er å lesa og har med eksempel på bøker som høver på det aktuelle årstrinnet og for ulike interesser.

INFORMASJON TIL FORELDRE, FORSLAG TIL INNHOLD

1. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhald
Foreldremøte, haust/vår	Generelt Hovudvekta ligg på - Motivering - Stimulering av den språklege utviklinga - Førebuande munnlege og skriftlege aktivitetar, Munnleg - Språkleikar - Samtaler - Mykje høgtlesing - Lydar/bokstavnamn Skriftspråket - Leikeskriving - Felles tekstskaping - Individ. tekstskaping (lærer som sekretær) - Leggje vekt på skriftspråket som formidling og kommunikasjon Video/CD - Språkverkstad Testar - Info om Ringeriksmateriell - Info om IL- basis, første del Heime - Høgtlesing helst kvar dag - Følgje opp barnets interesse for bokstavar og lydar. - Vera barnets sekretær - Formidle ei eiga interesse for lesing og skriving
Utviklingssamtaler	- Aktuelle punkt frå foreldremøtet blir tekne opp att og knytte til den enkelte eleven. - Eventuelle testresultat og konsekvensar for det vidare arbeidet blir formidla. - Arbeid med elevar med ekstra ressursar blir gjeve spesiell merksemd.
Testar	- Heimane blir informerte generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finn stad. (tidspunkt) - Spesielle "funn" og ev. tiltak blir formidla til og drøfta med føresette.

2. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhald
Foreldremøte haust/vår	Besøk frå biblioteket Generelt - Me legg større vekt på lesing og begynnande skriving - Presenterer læreverk/materiell - Minner om språk som formidling og kommunikasjon - Minner om høgtlesing som svært viktig for språkutviklinga - Ulike forventningar til ulike barn. Me utviklar oss i litt forskjellig takt. - Sjølvstendig lesing: Enkle tekster, eleven skal enkelt meistre minst 95 % av teksta på eiga hand. (Bredtvet) - Rettleidd lesing: Skal meistre ca. 85 % av teksta åleine Munnleg - Legg vekt på forskjell mellom bokstavlyd og <i>-namn</i>. - Innføring av små bokstavar styrkjer leseopplæringa. Gjev tilgang til fleire tekster og lettar oppfattinga av ordbilete. - Gjev eksempel på ulike typar leselekse, også nivåtilpassa lesing. - Felles tekstsaking og arbeidet med denne. (Analyse; setning/ord/bokstav, individuell lesing osv.) - Mykje høgtlesing - Samtaletrening. Fortelje, laga historier, lytte Skriftleg - Større vekt på formell bokstavkunnskap - Informerer om korleis skulen arbeider med den tekniske bokstavopplæringa - Gjev eksempel på ulike typar skrivelekse, også nivåtilpassa skriving. Testar - Info om IL-basis og oppfølging av denne - Info om LS-prøver. Heime: - Jamleg høgtlesing - Oppfølging av leselekser - Formidling av eigeninteresse for lesing og skriving
Konferansetimar	- Aktuelle punkt frå foreldremøtet blir tekne opp att og knytte til den enkelte eleven. - Eventuelle testresultat og konsekvensar for det vidare arbeidet blir formidla. - Arbeid med elevar med ekstra ressursar blir gjeve spesiell merksemd.

Testar	- Heimane blir informerte generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finn stad (tidspunkt). - Spesielle "funn" og ev. tiltak blir formidla til og drøfta med føresette.
---------------	--

3. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhald
Foreldremøte haust/vår	Ev. besøk frå biblioteket Munnleg - Eit barn som les mykje blir flink til å skrive og formulere seg. - Ikkje gløym høgtlesing sjølv om barnet kan lesa sjølv. Høgtlesing kan presentere tekster som barnet kan strekkje seg litt etter og dermed utvikle språket ytterlegare. - Hugs leseleksa. Når barnet har lært å lesa, er det viktig med mykje trening. - Leseforståinga kan vera eit kritisk punkt. Ver obs. på gjetting. Fokuser på å vera nøyaktig. - Me vil ha langsame og sikre lesarar framfor raske og usikre! - Samtaletrening. Fortelje, laga historier, lytte Skriftleg - Skriftleg norsk får spesiell merksemd - Lykkjeskrift blir innført når eleven er trygg på forholdet bokstav/lyd/skriftteikn. - Informerer om det praktiske arbeidet med bokstavar og individuelle forventningar. - Me motiverer til skriving, fokuserer ikkje på feil. - Situasjonsavhengig/-uavhengig språk: Skriftspråket krev eit situasjonsuavhengig språk. Me oppmuntrar til å bruke ord i større grad enn kroppsspråk. - Mykje lesing (stillelesing og høgtlesing) verkar positivt inn på skriftspråket. - Gjev eksempel på ulike skriftlege aktivitetar Testar - Eventuelt IL-basis - LS-prøver Heime: - Oppfølging av lekser - Oppmuntring til eiga lesing og skriving
Konferansetimar	- Aktuelle punkt frå foreldremøtet blir tekne opp att og knytte til den enkelte eleven. - Eventuelle testresultat og konsekvensar for det vidare arbeidet blir formidla. - Arbeid med elevar med ekstra ressursar blir gjeve spesiell merksemd.

Testar	- Heimane blir informerte generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finn stad (tidspunkt). - Spesielle "funn" og ev. tiltak blir formidla til og drøfta med føresette.
---------------	--

4. – 7. TRINN

Aktivitet	Forslag til innhald
Foreldremøte	Munnleg - Lesetrening trengs dagleg, både høgtlesing og stillelesing. - Fagtekster kjem inn som ein vanskelegare lesetekst som må arbeidast spesielt med: * overskrifter * bilete * ord og omgrep - * innhaldsforståing * mykje samtale rundt tekst Skriftleg - Mykje fri skiving, tekstskaping * Prosessorientert skiving * Loggskiving * Referat * Andre sjangrar - Etter kvart meir formaltrening, grammatikk med skriftlege øvingsoppgåver. Gjev eksempel på grammatikalske emne som blir tekne opp på det aktuelle trinnet. - Vektlegging av skriveglede! Testar - Informerer om testar som skal takast på det aktuelle trinnet (sjå overvåkingsplanen). Heime - Følgje opp lekser - Oppmuntre til bibliotekturar - Oppmuntre til høgtlesing for mindre barn
Konferansetimar	- Aktuelle punkt frå foreldremøtet blir tekne opp att og knytte til den enkelte eleven. - Eventuelle testresultat og konsekvensar for det vidare arbeidet blir formidla. - Arbeid med elevar med ekstra ressursar blir gjeve spesiell merksemd.
Testar	- Heimane blir informerte generelt, og eventuelt spesielt, om at testing finn stad (tidspunkt). - Spesielle "funn" og ev. tiltak blir formidla til og drøfta med føresette.

Vedlegg 3

Leseutviklingsmodell /Spear- Swerling og Sternberg, 1994

Leseutvikling

Halde fram med å utvikle avanserte strategiar for bruk av lesing

5. Prosessorientert lesing

4. Ortografisk lesing

Oppbygging
av ord-
kunnskap

Automatisering

3. Etablering av ortografiske strategiar

Gjenkjenning
av småord

Oppbygging av
ordkunnskap

2. Fonologisk lesing

Sikker bruk av fonologisk strategi

1. Etablering av fonologiske strategiar

Fonem-
medvit

Bokstav-
kompetanse

Avvik

5 a

Suboptimal lesing.

Bruk av strategiar til
forståing.

4 a

Forseinka lesing.

Ikkje automatisert.
Forståing?

3 a

For langsam lesing.
Ikkje automatisert
fonologisk lesing.

2 a

Kompensatorisk
lesing. Forståing?

1 a

Framleis bruk av
visuell strategi.
Alfabetisk innsikt.

Lesing med bruk av visuelle strategiar

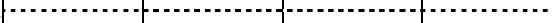
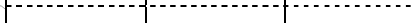
Vedlegg 4

Eksempel på språkleikar – fritt etter Jørgen Frost

Emne:	Forslag til leikar og aktivitetar:
Lytteleikar Meistringsmål: - Bli merksam og nysgjerrig på lydar - Utvikle eit situasjonsuavhengig språk	• Lytte til lydar ute og inne – naturlege lydar, ”kunstige” lydar. • Innandørs – utandørs, med opne augo – lukka augo, osv. • Lage lydar. La barna gjete kva slags lyd • Leite etter noko/nokon som lagar lyd. • Leike leikar som t.d. ”Hunden og kjøttbeinet”. • Kviskreleikar. Finne barn som kviskrar namn, la eit ord gå rundt i sirkelen • ”Hugsar du”? Gje instruksjonar i bestemt rekkefølge. • Beskrivingsleikar – situasjonsuavhengig språk. Skjulte ting, overraskingspose, følekasse
Rim og regler Meistringsmål: - Kunne 2- 3 rim utaboks - Kunne rime sjølv	• Sei enkle rimevers saman. Lære utaboks, klappe, syngje, rytme ... • Ellingar. Bruk dei der det er naturleg. • Variere rim og ellingar på ulike måtar. Høgt/lågt, svakare/sterkare, eit ord kvar • Finne rim til biletkort • Finne flest mogleg ord som rimar på det same. • Lytte ut kva for ord som rimar blant fleire. • Fullføre setningar. ”Det var ei ku som” • ”Mitt skip er lasta med ...” - rimeord. • Finne gjenstandar eller biletkort som rimar. • Lage rimebok
Setning og ord Meistringsmål: - Kunne omgrepa setning og ord. - Kunne telje ord i ei setning - Kunne uttale ord langsam med kontrollert artikulasjon.	• Lære kva ei setning er. Lage eigne setningar. • Dele setningar opp i ord. Finne og telje ord i setningar. Konkretisere med klossar/biletkort osv. • La barna vera/seie ord i setningar. Utvide til vers. • Setje saman ord til samansette ord. Fot + ball = fotball Leik: ”Gjer ferdig ordet: Fot” • Dele opp samansette ord. Fotball = fot + ball • Gjete kva for ord som manglar i ei setning. ”Eg ... brus” ... Bruk ordklossar. • Korte og lange ord. Kva for ord er lengst – tog eller lokomotiv....
Stavingar Meistringsmål: - Kunne omgrepa setning og ord - Kunne telje ord i ei setning - Kunne uttale ord langsam med kontrollert artikulasjon	• Klappe namn • Klappe namn på dyr og gjenstandar • ”Kongen befaler” med rytmiske kommando -ord • Gjete ord uttrykt i stavingar. Eg har ein te -le - fon • Klappearke /klappebok

Fonem Meistringsmål: - Kunne seie lyden i to- og trelydsord - Kunne koordinere uttala av lydar i brikker o.l. - Kunne setje lydar saman til to- og trelydsord - Kunne forstå at ord i talespråket skal passe lydmessig med bokstavar i skriftspråket	- Tolyds ordhistorie. Bruk klossar. - Lydere tolydsord. Finne gjenstandar/biletkort. - Tilsvarende med trelydsord. - Kombinere rim og lydering: ål – mål... - Tilsvarende med firelydsord. - Rimebilete /rimegjenstandar: bil – pil, is – avis – ris..... - Trekkje biletkort/gjenstandar opp frå kasse og lydere dei: - K- a - m... - "Lydball" - Lydere enkeltord med klossar. Samanlikne lengde. - "Gjet kva eg seier". Uttale lydlaust med tydeleg mimikk. - Lytte "nabolydar" i ord. - Lage "lydbøker" med to-, tre- og firelydsord. - "Kviskreleiken" - "Mitt skip er lasta med...." - "Edderkoppens nett" - "Hemmelege ting" med to, tre eller fire lydar.
---	---

Vedlegg 5**Tidsplan for språktreningsprogram/1. trinn/Jørgen Frost**

Månad nr.	1 (august)	2	3	4	5	6	7	8
Lytteleikar								
Regler og rim								
Setning og ord								
Stavingar								
Framlyd								
Fonem								
								
	Kvar dag	Nesten kvar dag	Med jamne mellomrom	Av og til				

Vedlegg 6
Hugseliste for lesing/ Vigdis Refsdal

FØR, I MENS, ETTER:

LESE, FORSTÅ, HUGSE OG LÆRE

LESEHUGSELISTE		X
FØRST ➤ Kva handlar teksten om? ➤ Kva veit eg om det frå før? ➤ Korleis er teksten bygd opp? ➤ Kvifor skal eg lesa? ➤ Kva kan eg ”spørje” teksten om? ➤ Kva trur eg kjem i teksten? ➤ Kan eg bruke eit skjema?	➤ (Les overskrift) ➤ (Skrive det ned) ➤ (Bla i boka) ➤ (Få oversikt, finne noko, lære) ➤ (Laga spørsmål) ➤ (Å ha ei forventning)) ➤ (Skrive inn det eg veit)	
IMENS ➤ Kva er viktig å leggje merke til.? ➤ Forstår eg det eg les? ➤ Passar eg på å lesa rett? ➤ Undersøker eg når noko er uklart? ➤ Skriv eg opp nye ord? ➤ Noterer eg noko undervegs? ➤ Kan eg skrive inn i skjema?	➤ Få med hovudinnhaldet) ➤ Ord, setningar og meining) ➤ (Les om att, lesa nøye) ➤ (Slå opp, spørje) ➤ (Lag ei liste) ➤ (Stikkord, punkt)	
ETTERPÅ ➤ Kan eg laga eit samandrag av teksten? ➤ Kan eg skrive inn i skjemaet? ➤ Hjelper skjemaet meg til å forstå og hugse? ➤ Kva har eg fått svar på? ➤ Kva har eg lært? ➤ Kan eg laga spørsmål til andre?	➤ (Skrive) ➤ (Skrive) ➤ (Tenkje) ➤ (Sjekke med spørsmåla) ➤ (Tenk og skriv) ➤ (Vera ”lærar”)	

Vedlegg 7

Læringsstrategiar (Lære å lære, Carol Santa)

Om arbeidsformer og læringsstrategiar gjennom aktiv lesing.

Dei kvite felte i skjemaet viser når ulike læringsstrategiar kan takast i bruk.

Strategi/ Klassetrinn	1.tr.	2.tr.	3.tr.	4.tr.	5.tr.	6.-10. tr.
Forteljingsstruktur						
Vurdere forfattarens handverk/skrivestil						
Selektiv understreking						
Styrkenotat (1-2-2-2-2)						
FOSS						
Aktiverisere bakgrunnskunnskap						
VØL -skjema						
Tankekart						
Tokolonne - notatar						
Læringslogg						
Spoletekster						
Kom Tekster						
Attfortelje eller laga samandrag						
Vurdere eigen strategibruk						

Vedlegg 8

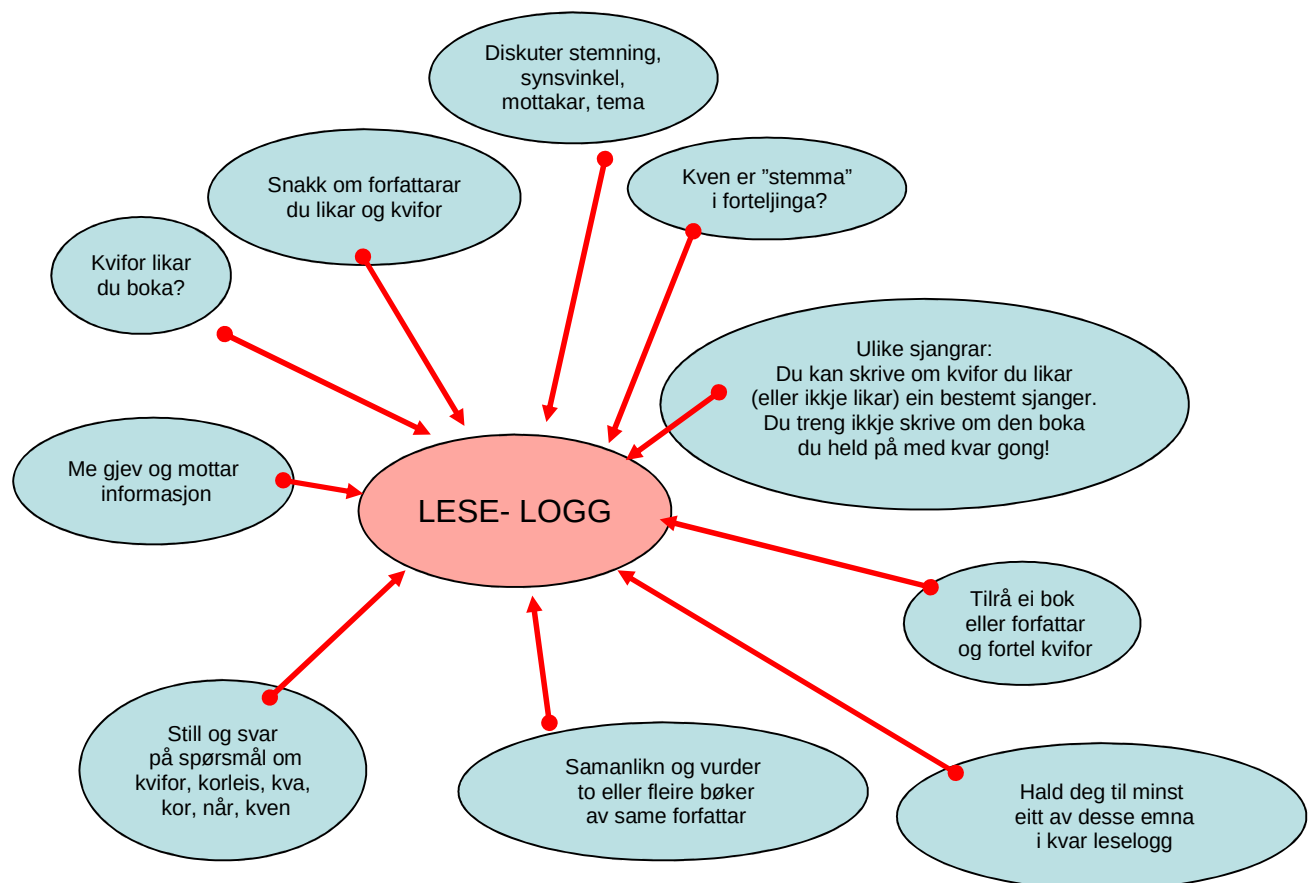
Leselogg 1

Dette kan elevane skrive om i loggen:

1. Tema: Kva handla boka egentleg om?
2. Skildring: Kan du sjå det for deg? Kan du føle? Høyre? Er det for lite skildring? Er det for mange detaljar?
3. Dialog: Er samtalene naturlege? Kunne du høyre stemma til personane i boka? Var det mykje direkte tale? For lite?
4. Innleiing: Korleis blei historia presentert for lesarane?
5. Avslutning: På kva for måte tok forfattaren farvel med lesarane? Var du nøgd med slutten?
6. Tilbakeblikk: Korleis bruka forfattaren skifte i tid, og kvifor?
7. Stemning: Var boka munter? Trist? Lo du? Gret du? Kvifor?
8. Miljø: Tid/stad? Når og kor gjekk forteljinga for seg?
9. Informasjon: Lærte du noko? Gav boka deg kunnskap du ikkje hadde frå før?
10. Personutviklinga: Korleis var handlingar, tankar og kjensler hjå personane skildra? Verka dei truverdige? Kunne lesaren identifisere seg med personane og sjå ting med deira augo?
11. Hovudpersonane: Kven er hovudperson? Kva gjer nettopp desse personane til hovudpersonar?
12. Titlar: Var tittelen på boka god? Treffande?
13. Truverde: Var innhaldet realistisk? Var det slik at du trudde på det? Trudde du på personane? Vedgjekk innhaldet deg?
14. Spenning: Var innhaldet slik at du heile tida kunne gjete deg til korleis det kom til å gå? Spenningstopp?
15. Action: Var det nok handling til å fange interessa? For mykje ytre handling? For lite vekt på tankar og kjensler hjå personane?
16. Lengde: Var boka for lang?
17. Synsvinkel: Kven fortalde historia? Var ho skriven i første person? Tredje person? Kvifor hadde forfattaren valt denne synsvinkelen? Veksle forfattaren mellom ulike synsvinklar? Kvifor?
18. Språk og stil: Var det god flyt i språket? Tenkte du nokon gong over om enkelte avsnitt var spesielt velskrivne? Bilete? Symbol?
19. Korleis blir ei bok til?

Vedlegg 9

Leselogg 2

Vedlegg 10

Særtrekk ved elever som kan gje mistanke om lese- og skrivevanskar

Særtrekk ved lesing som kan gje mistanke om lese- og skrivevanskar

<p>1. Unaturleg tempo</p>   - svært fort - svært langsamt <p>2. Liten flyt</p>   - hakkete - nølande <p>3. Utydeleg uttale</p> <p>4. Lydrett uttale
(Per <u>tegnet</u> en <u>hund</u>)</p> <p>5. Gjet ofte</p> <ul style="list-style-type: none"> - ut frå ordforma
(som → små, ni → nå, de → da) - ut frå den første bokstaven
(dit → da) - ut frå bokstavar i ordet
(fekk → gjekk, lukka → lika) - ut frå eitt eller fleire ord i setninga
(Tekst: Revemora lukket øynene.
Lese: Revemora likte ungene) <p>6. Byter om/forvekslar</p> <ul style="list-style-type: none"> - bokstavar som er formlike
(m ↔ n, d ↔ b, d ↔ p, t ↔ f) - speglvender heile ord
(sol ↔ los, rom ↔ mor) <p>7. Utelèt/tilføyer endingar
(buskar ↔ busken
Revemor ↔ revemora)</p> | <p>8. Utelèt/tilføyer småord
(Tekst: Dei såg ein rev.
Lese: Da såg dei ein rev.)</p> <p>9. Byter om/forvekslar</p> <ul style="list-style-type: none"> - bokstavar som er lydlike
(d ↔ t, g ↔ k, f ↔ v, b ↔ p) - delar av ord
(sparke ↔ sprake, far ↔ fra,
visp ↔ vips) <p>10. Vanskar med enkel-/dobbel konsonant
(tak ↔ takk, leite ↔ leitte)</p> <p>11. Mister ofte linja</p> <ul style="list-style-type: none"> - seier gjerne at - linjene flyt saman - bokstavane går over kvarandre - bokstavane blir doble - bokstavane legg seg på skrå - bokstavane lyser <p>12. Vanskar med å konsentrere seg om lesinga
sjølv om lærar og elev jobbar saman om oppgåva</p> <p>13. Gløymer ord kort etter å ha lært å lesa dei</p> <p>14. Ber ofte læraren lesa ordet</p> <p>15. Har vanskar med å forstå innhaldet i det som blir lese</p> <p>16. Skårar lågt på leseprøver for klassetrinnet.</p> |
|--|---|

Særtrekk ved skriving som kan gje mistanke om lese- og skrivevanskar

1. Ujamn skrift - overstrykingar - utydelege bokstavar (m kan lesast n eller m, a kan lesast a, u eller o) - orda heng ikkje saman (al l tid, bo rdbein)	6. Utølet bokstavar (Skriv Ptr for Petter)
2. Vanskar med storleiken på bokstavane og form (trafiKK, SPrenG)	7. Føyar til bokstavar Paraplystativ, frabrikk)
3. Inkonsekvens i bruk av - mellomrom (springvi, til bake) - teikn - linjer - skråstilling (legevakta)	8. Forvekslar lydlike bokstavar (u ↔ y, b ↔ p, g ↔ k, f ↔ v, d ↔ t)
4. Snur - formlike bokstaver (d ↔ b ↔ p, t ↔ f, n ↔ u) - ord (lys ↔ syl, mil ↔ lim)	9. Snur delar av ord (klatre ↔ klarte)
5. Skriv lydrett (di jik en tur de reinet jyseli vem eier hunen)	10. Sløyfar endingar (skriv elev for elevar)
	11. Problem med enkle/doble konsonantar
	12. Skrivinga synest svært energikrevjande
	13. Gjer det dårleg på diktatar/ordprøver
	14. Ved friskriving: 30% eller meir av orda stava feil
	15. Skriv så lite som mogleg

Særtrekk ved generell åtferd som kan gje mistanke om lese - og skrivevanskar

1. Må snakke høgt ved skriving	12. Har finmotoriske vanskar
2. Må halde boka på ein bestemt måte for å lesa	13. Er anspent – stive skuldrar
3. Har mysande blikk	14. Har vanskar med å uttrykkje seg
4. Har nasa ned i boka mange	15. Verkar nervøs eller engsteleg i situasjonar
5. Les ikkje i fritida	16. Trekkjer seg tilbake når ting blir vanskelege
6. Har vanskar med å hugse retningar, namn eller detaljar	17. Blir fort irritert, sint eller frustrert
7. Har ofte hovudverk	18. Har altfor mykje eller av og til altfor lite energi
8. Blir fort trøyt i augo ved lesing eller TV-titting	19. Har konsentrasjonsvanskar
9. Er mykje flinkare og ivrigare i andre fag enn i vennskap norsk og engelsk - ofte fag der kunnskap blir formidla munnleg	20. Har vanskar med å knyte nære
10. Har artikulatoriske vanskar	21. Har humoristisk sans eller ein utruleg måte å koma i klammeri med andre på
11. Har dårleg auge – hand – koordinasjon	22. Har grovmotoriske vanskar

Referansar/litteraturliste

- Lære å lære. Prosjekt Criss. C. Santa og L. Engen. Stiftelsen dysleksiforskning, 1996
- Prinsipper for god leseopplæring. Jørgen Frost. Cappelen akademisk forlag, 2003
- Lesepraksis – på teoretisk grunnlag. Jørgen Frost. Cappelen, 1999
- Gi rom for lesing! Strategi for stimulering av leselyst og leseferdighet 2003 – 2007, UFD 2003. Publ.nr. 5-4148-B
- Lese- og skriveopplæring, veiledning L97. KUF, 1999
- Lære å lese. C. Santa. Stiftelsen dysleksiforskning, 1990
- Tale og skrift i førskolealderen. B. Hagtvatn, 2002
- Skriftspråkutvikling gjennom lek. B. Hagtvatn, 1998
- Å lære å lese og skrive/Individ i kontekst. S-A. H. Lyster. Universitetsforlaget, 1998
- Ord på nye spor – innføring i prosessorientert skrivepedagogikk. O. Dysthe, 1993
- Idéhefter for 2., 3., 5., 7. og 9. trinn, knyttet til kartleggingsprøvene. Læringscenteret
- Leseverksted. Kristin Gæver. Gyldendal Norsk Forlag A/S 1994
- Norsk språk og litteratur. Christophersen. Hageberg. Kulbranstad. Aschehoug 1994
- Ord på nye spor – prosessorientert skrivepedagogikk. Olga Dysthe 1993
- Mappevurdering i ungdomsskolen. Charlotte Bræck. Damm&Sønn. 2004
- Norsk fagdidaktikk. Hefte UIO. 2004
- Foreldrenes ABC. Liv Engen.
- Gi barnet ditt vinger. Brosjyre fra biblioteksentralen. Barn 6 – 9 år.

Nettadresser: www.norsknettskole.no

Materiell

- Lettlestserier /Gullhøj forlag
- Lettlestserier /Gahrn forlag
- Lek og Les/Larsen forlag
- Snakkepakken/Riktige leker
- Språklekpermen /Jørgen Frost
- Språksprell/Valle og Elsbak /Gyldendal
- Språkverkstedet/ Tingleff
- Simsalabim – vi leser! /Cappelen
- Simsalabim – vi leser mer! /Cappelen
- Arbeid med ord /Læremidler A/S